

Iz gledališke zgodovine: *Liebe kann alles* oziroma sezona 1833/34 na ljubljanskem stanovskem odru

Tone Smolej in Tanja Žigon*

Zgodovina gledališča na Slovenskem, še posebej ko gre za nemški oder v Ljubljani, do danes še ni bila celovito predstavljena. Medtem ko se Hrvati lahko pohvalijo s pregledno znanstveno monografijo o zgodovini nemškega gledališča na Hrvaškem,¹ podobne raziskave na Slovenskem še nimamo. Seveda je potrebno poudariti, da so tako na odru Stanovskega gledališča v Ljubljani (*Ständisches Theater in Laibach*) kot tudi na drugih odrih v monarhiji uprizarjali tako glasbena, predvsem opere, kot tudi dramska dela, poleg tega pa so bile pri občinstvu priljubljene tudi burke in čarobne igre ali parodije s petjem, torej nekakšna kombinacija dramskega in glasbenega gledališča.² Glasbeno gledališče³ je bolje raziskano kot dramska produkcija, s katero so se doslej, resda precej fragmentarno, ukvarjali večinoma

* Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana; tone.smolej@ff.uni-lj.si; tanja.zigon@ff.uni-lj.si. Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (J7-2604) in raziskovalnega programa Medkulturne literarnovedne študije (P6-0265), ki ju financira ARIS iz državnega proračuna. Citat v naslovu *Liebe kann alles* (slov. *Ljubezen zmaga vse*) je naslov Holbeinove komedije, ki so jo na stanovskem odru v Ljubljani uprizorili 9. septembra 1833.

1 Batušić, *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Kroatien*.

2 Dramska in glasbena produkcija sta bili povezani. Pevci so nastopali kot igralci v dramskih delih in igralci kot pevci, večinoma v zboru.

3 Prim. Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*; Sivec, *Opera na ljubljanskih odrih*; Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani*, Motnik, »Glasbeni utrip Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja«.

germanisti.⁴ Slovenska literarna zgodovina se je v preteklosti bistveno bolj posvečala raziskovanju slovenskega gledališča, čeravno ne moremo mimo dejstva, da sta se prav ob predstavah na ljubljanskem stanovskem odru oblikovala tudi gledališki okus in intelektualna razgledanost slovenskih izobražencev,⁵ ki so takrat seveda govorili tako nemško kot slovensko; o nacionalnih trenjih v prvi polovici 19. stoletja namreč še ne moremo govoriti.⁶

Po drugi strani je nemški oder slabše raziskan tudi zaradi nepoznavanja arhivskih virov, ki poleg posameznih objavljenih časopisnih kritik, na katere se večinoma naslanjajo dosedanje raziskave, pomembno dopolnjujejo sliko o dramski produkciji na ljubljanskem odru. Mednje sodijo ohranjeni gledališki žurnali, t. i. *Theaterjournali*, to so tiski, ki so jih dali ob koncu gledališke sezone ali za novo leto za svoje oboževalce in prijatelje gledališča natisniti bodisi igralci sami bodisi bolj ali manj spregledani, »nevidni« člani gledališkega ansambla, največkrat šepetalci.⁷ V teh publikacijah je bil popisane spored preteklih mesecev. *Theaterjournali* so tako eden najzanesljivejših virov o predstavah v Stanovskem gledališču. Za sezono 1833/34, ki jo bomo obravnavali v nadaljevanju, sta ohranjena oba *Theaterjournala*, prvi za jesenski in drugi za zimski del sezone. Drugi pomemben vir, ki omogoča rekonstrukcijo gledališkega programa, pa so ohranjeni gledališki listi oz. lepaki, ki so jih natisnili pred vsako predstavo ter tako Ljubljančane ob večerih vabili v gledališče. Obsežno zbirko le-

- 4 Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*; Birk, »[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne«, 185–194; Birk, »Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz«, 213–226; Birk, »Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik«, 11–22. Omeniti velja še, da sta Motnik in Žigon pripravila podrobno rekonstrukcijo repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani v tridesetih letih 19. stoletja (Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku).
- 5 Za Franceta Prešerna (1800–1849) vemo, da je često zahajal v ljubljansko stanovsko gledališče, tedaj edino gledališko hišo v mestu. Slodnjak zanj piše, da je pozimi 1834/35 Primicovi Juliji v gledališču in na kazinskih plesih nekoliko očitneje izkazoval svojo naklonjenost, »vendar se je tudi zdaj vedel tako, da ni spravljal ne nje ne sebe v zobe radovedne družbe« (Slodnjak, »Prešeren«).
- 6 Vošnjak, *Spomini*, 15–16.
- 7 Več o tem Žigon, »Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr«, 229–247; Kovács in Ulrich, »Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts«, 148–176; Ulrich, »Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz«, 105–125; Ulrich, *Deutschsprachige Theater-Journale*, 270–280.

pakov hrani Narodni muzej Slovenije (NMS) v tako imenovani zbirki *Comedien-Zettel-Sammlung*. Tudi lepaki za obravnavano sezono so ohranjeni. Včasih med podatki v *Theaterjournalih* in na lepakih prihaja do razhajanj, a je to povezano s tem, da so morali zaradi višje sile, npr. bolezni igralca ali igralke, že napovedano predstavo tik pred zdajci odpovedati. V takšnih primerih je bolj zanesljiv vir gledališki žurnal, ki je bil natisnjen ob koncu sezone. Katera predstava je bila dejansko izvedena, pa lahko preverimo še v delovodnikih posameznih impresarijev, ki jih hranijo v Arhivu Slovenije.⁸ Nadalje so pomemben vir ne le za gledališko zgodovino, temveč tudi za slovensko kulturno zgodovino na splošno še pisma stotnika Franca Franza (1779–1840)⁹ Jožefu Kalasancu baronu Erbergu (1771–1843). Franc Franz je od leta 1832 do svoje smrti 1840 baronu Erbergu, ki je živel na dvorcu Dol pri Ljubljani, proti plačilu dnevno poročal o dogajanju v mestu, tudi v gledališču. Barona je ažurno seznanjal, katere predstave se bodo zvrstile v tekočem tednu, po uprizoritvah pa je o posameznih predstavah bolj ali manj podrobno tudi poročal. Njegovo navdušenje nad gledališčem smemo povezati s tem, da se je že v dvajsetih letih 19. stoletja na stanovskem odru preizkusil tako kot igralec kot tudi prireditelj del za nemški oder. Leta 1828 je v času enterprize Carla Waidingerja nastopil v stranski vlogi mestnega pisarja v romantični viteški veseloigri o mojstru Martinu in njegovih pomočnikih (*Meister Martin der Binder und seine Gesellen*),¹⁰ ki jo je po E. T. A. Hoffmanu (1776–1822) za nemški oder priredil Franz Ignaz von Holbein (1779–1855), jeseni 1829, ko sta gledališče vodila brata Franz (1779–1832) in Joseph Glöggel (1799–1858), pa je Franz za ljubljanski oder priredil francosko dramo v treh dejanjih z naslovom *Ob štirih ali Prekinjeno poročno slavje* (*Vier Uhr, oder Das unterbrochene Hochzeit*).¹¹ Poleg tega si je Franz večino predstav verjetno tudi sam ogledal, saj mu je baron Erberg sredi septembra leta 1833 izročil ključ svoje lože, kot beremo v korespondenci z Erbergom.¹²

8 SI AS 13 (Višja gledališka direkcija v Ljubljani), TE 10, predvsem facs. 15 in 17. Podrobnejše podatke navajata Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku.

9 Več o njem v monografiji, ki je v pripravi, Preinfalk, *Podobe bidermajerske Ljubljane*; prim. tudi Preinfalk, »Korespondenca« in *Pisma Franca Franza*.

10 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1827/28, št. 114, 13. april 1828.

11 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 27, 11. oktober 1829. Franzeva priredba ni bila nikoli natisnjena, igralcem je bila na voljo v rokopisu, kot je zabeleženo na gledališkem lepaku. Ker rokopisa priredbe danes ni mogoče najti, saj se je najverjetneje izgubil, tudi ne moremo ugotoviti, za katero izvirno francosko delo gre. Oktobrska premiera ponovitve ni doživela.

12 SI AS 730, pismo št. 41 z dne 17. septembra 1833.

Ker je Franz predvsem v prvih letih svoje korespondence z Erbergom precej izčrpno poročal o posameznih predstavah, je v nadaljevanju tudi v luči tega *ego dokumenta*¹³ predstavljeno dogajanje na ljubljanskem odru v sezoni 1833/34.

Pričujoči prispevek torej predstavlja drobec iz gledališke zgodovine. Najprej obravnava dogajanje v Stanovskem gledališču v Ljubljani v sezoni 1833/34, predstavi enterprizo Amalije Mašek, ki je v tem času vodila ljubljanski oder, ter obravnava repertoar omenjene sezone. Pri tem se osredotočamo zgolj na dramsko produkcijo in se ne posvečamo opernim predstavam, pri repertoarju pa se razprava opira na rekonstrukcijo sporeda Stanovskega gledališča, ki je nastala na podlagi že omenjenih virov in bo objavljena v obsežni monografiji o Francu Franzu in njegovih pismih.¹⁴

AMALIJA MAŠEK PREVZAME VODENJE GLEDALIŠČA

V prvi polovici 19. stoletja je v ljubljansko gledališče, kjer je bilo prostora za okoli 650 ljudi,¹⁵ zahajal predvsem premožnejši sloj: plemstvo, meščanstvo, uradništvo, ki je imelo nemalokrat v gledališču zakupljene lože ali vsaj sedeže, ter v mestu stacionirano vojaštvo, medtem ko so preostalo prebivalstvo, kot piše Ludvik, v gledališče »pritegnile le posebno znamenite predstave in glasbene igre ali taki špektaikli, ki so bili preračunani predvsem za oko«.¹⁶ To so bile največkrat tiste uprizoritve, nad katerimi se je občinstvo pred tem že navduševalo na Dunaju, v Gradcu ali na kakšnem drugem odru v monarhiji. Poleg tega so ljudje zahajali v gledališče tudi zaradi znanih pevk in pevcev, ki so v posameznih sezonah gostovali na ljubljanskem odru; v sezoni 1833/34 npr. operni pevec avstrijskega rodu Franz Jäger (1796–1852), ki je več let živel in deloval v Stuttgartu,¹⁷ dobro obiskane pa so bile še dobrodelne predstave, katerih izkupiček so namenili bodisi honorarjem posameznih igralcev, igralk, pevk in pevcev, režiserja, šepetalca ali drugega gledališkega osebja¹⁸ bodisi različnim ustanovam v mestu, npr. mestnim revežem.¹⁹ Franz je namreč Erbergu ob takšnih priložnostih

13 Več o tem Motnik, »Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument?«, 25–48.

14 Motnik in Žigon, »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani«, v tisku.

15 Ludvik, »O stanovskem gledališču v Ljubljani«, 139.

16 Ibid., 140.

17 SI AS 730, pismo št. 115 z dne 17. septembra 1833.

18 SI AS 730, prim. npr. pisma št. 58 z dne 8. oktobra 1833, št. 120 z dne 9. decembra 1833, št. 8 z dne 13. januarja 1834.

19 SI AS 730, pismo št. 46 z dne 4. marca 1834.

skoraj vedno pisal, da se je v ljubljanski Taliji trlo obiskovalcev. V tridesetih letih se je v Ljubljani zvrstilo nekaj gledaliških impresarijev, ki jih Franz v poročilih zgolj našteva in se ne dotakne njihovega biografskega ozadja, če že, potem pa večinoma poroča le o težavah, s katerimi se spopadajo, kar je še posebej značilno za enterprizo Amalije Mašek, ki je Stanovsko gledališče vodila dve sezoni, in sicer 1833/34 in 1834/35, nato pa je krmilo Stanovskega gledališča prevzel Franz Anton Zwoneczek,²⁰ ki je bil pred tem impresarij zagrebškega gledališča.²¹

Amalija Mašek, roj. Horny, je bila operna pevka in se je poročila s skladateljem in dirigentom Gašparjem Maškom (1794–1873). Leta 1820 sta prišla v Ljubljano, kjer je Mašek postal kapelnik Stanovskega gledališča. V času ljubljanskega kongresa leta 1821 je bil vodja opernih predstav in koncertov Filharmonične družbe,²² zatem pa je dobil mesto učitelja za glasbo na državni javni glasbeni šoli.²³ Njegova soproga Amalija je vodenje ljubljanskega stanovskega gledališča je prevzela v sezoni 1833/34, in sicer po Eduardu Neufeldu (?–1852), ki je bil skupaj s Heinrichom Börnsteinom (1805–1892) impresarij v Ljubljani v sezoni 1832/33. Oba omenjena sta po ljubljanski izkušnji odšla v Linz in tam nekaj sezon delovala kot impresarija deželnega gledališča,²⁴ nato pa ju srečamo tudi na drugih odrih po monarhiji.

Kot ugotavlja Sivec, je bil pri podeljevanju enterprize za leto 1833/34 protikandidat Amaliji Mašek salzburški impresarij Franz Glöggel (1779–1832), ki je bil z bratom Josephom Glögglom (1799–1858) impresarij ljubljanskega stanovskega gledališča že konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, v sezoni 1831/32 pa je gledališče v Ljubljani vodil sam. Gledališka direkcija se je na koncu z le enim glasom večine odločila za Amalijo Mašek, kvalitetno pevko z izkušnjami v gledališki praksi, ki je v mestu delovala že dvanajst let in je poznala okus občinstva in razmere v mestu. Prav tako se je v dvajsetih letih, kot povzema Sivec, skupaj z možem izkazala pri predstavah diletantov, v njen prid pa je govorilo tudi dejstvo, da je bil njen svak Franz von Marinelli (1792–1849) direktor in lastnik dunajskega Leopoldstädtertheatra in ji je bil pripravljen nemudoma posredovati pomembna komična dela za uprizoritve v Ljubljani. Kar se tiče finančnih sredstev,

20 Več o sezoni 1835/36 prim. Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«.

21 Batušić, *Geschichte des deutschsprachigen Theaters*, 69–70.

22 Kuret in Weiss, »Glasbeno dogajanje v času ljubljanskega kongresa«, 93–94.

23 Mantuani, »Mašek, Gašpar«.

24 Wurzbach, »Börnstein, Heinrich«, 487; Bachleitner, »Heinrich Börnstein als Übersetzer«, 27–45.

Maškova za zagon gledališkega podjetja ni imela lastnega kapitala in ni mogla položiti niti kavcije. Če bi se karkoli zalomilo in ne bi izpolnjevala obveznosti do gledališke direkcije, bi ji premoženje tako preprosto zasegli. Že na začetku si je morala pri znancih in sorodnikih izposojati denar, poleg gledališča pa je skrbela še za veliko družino. Njeni otroci so včasih nastopali v gledališču, sama pa se je morala obvezati, da v predstavah ne bo nastopala, saj je že vodenje gledališča od nje zahtevalo ogromno časa, dela in truda. Če je Maškova prvo sezono še nekako izpeljala, se je že v drugi znašla pred finančnim polomom in januarja 1835 ni več mogla izplačati honorarjev. Denar si je sicer izposodila, a njenim prizadevanjem za izhod iz krize je dokončni udarec 2. marca 1835 zadala vest o smrti cesarja Franza I. (1768–1835). Maškova je morala 3. marca 1835, torej dobrih šest tednov pred zaključkom sezone, gledališče zaradi splošnega žalovanja zapreti.²⁵

Četudi je na začetku kazalo, da bo dvoletna entepriza Amalije Mašek uspešna, o njenih težavam izvemo posredno tudi iz pisem Franca Franza. Če je Franz še 30. septembra 1833 Erbergu pisal, da je bilo gledališče nabito polno, da si je gledališka blagajna mela roke ter da je premierna uprizoritev Nestroyevega *Lumpacivagabunda* občinstvo očarala,²⁶ je že dober teden pozneje, 9. oktobra 1833 zapisal, da so bili gledalci sicer navdušeni nad Kotzebuejevo štiridejanko *Die Unvermählte* (*Neporočena*), a obisk je bil skromen.²⁷ Podobno slabo obiskana je bila tudi predstava konec novembra 1833, ko so na oder postavili Grillparzerjevo žaloigro *Die Ahnfrau* (*Prababica*).²⁸ Decembra, ko so igrali Holbeinovo romantično veseloigro v petih dejanjih *Der Fürst und der Minnesänger* (*Knez in minezenger*), katere izkupiček je šel v dobrodelni namen, in sicer režiserju Rosenschönu, je Franz Erbergu potožil, da se nekateri igralci svojega besedila niso dobro naučili, da pa je predstava kljub vsemu požela aplavz, tako da sta režiser in glavni igralec na koncu predstave ob ploskanju občinstva še nekajkrat prišla na oder.²⁹ Amaliji Mašek so poleg tega precejšnje skrbi povzročali tudi igralci, saj se je med drugim zgodilo celo, da so morali napovedano veseloigro *Dominik ali Obsedeni* (*Dominik oder Der Besessene*),³⁰

25 Natančneje o tem Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*, 102–105.

26 SI AS 730, pismo št. 50 z dne 30. septembra 1833.

27 SI AS 730, pismo št. 59 z dne 9. oktobra 1833.

28 SI AS 730, pismo št. 109 z dne 28. novembra 1833.

29 SI AS 730, pismo št. 116 z dne, 5. decembra 1833.

30 Naslov francoskega izvirnika je *Dominique ou Le possédé*, prav tako se francosko ime pojavi tudi v Campejevi nemški priredbi, ki je v knjižni obliki izšla leta 1831.

Na gledališki lepak pa so natisnili nemško različico imena, torej Dominik.

za katero je bil že natisnjen gledališki lepak, tik pred zdajci odpovedati, saj je bil Gustav Treumann, ki je nastopal v glavni vlogi, tako opit, da so ga morali z odra odnesti.³¹ Ker občinstva niso želeli razočarati, so improvizirali tako, da so na hitro uprizorili drugo predstavo, ki jo je izbrana zasedba v danih pogojih lahko bolj ali manj uspešno izvedla. To je bila tisti večer veseloigra v enem dejanju *Der Freund in der Noth* (*Prijatelj v stiski*), ki jo je napisal Adolf Bäuerle (1786–1859).³² Veseloigro *Dominik*, o kateri več v nadaljevanju, pa so nato uprizorili dober teden dni pozneje, in sicer 30. novembra 1833.³³ O predstavi je Franc Franz Erbergu na dolgo poročal in na koncu zapisal, da »številni šaljivi prizori sicer res poskrbijo za zabaven večer, a ker je Treumann v vlogi Dominika močno pretiraval, pa tudi drugi igralci v svojih vlogah niso bili dovolj prepričljivi, je predstava izzvenela medlo in zdelo se je, kot da vse skupaj sploh ni povezana celota«. ³⁴

Dejstvo je, da je imela Amalija Mašek precej težav s svojo pevsko in igralsko zasedbo, kajti jeseni 1834 se je Franzu v enem izmed pisem zapisalo, »da se zdi, da publika ni zadovoljna z izborom igralcev« in da naj bi se vodja gledališča odpravila v Gradec in na Dunaj, da bi poiskala nove člane in članice ljubljanskega ansambla.³⁵ Januarja je bil še bolj jasen in je Erbergu pisal, da se je gledališka podjetnica znašla v nezavidljivem položaju in da ji verjetno ne bo preostalo drugega kot vreči puško v koruzo.³⁶ Dejansko se, kot že povedano, ni več mogla izkopati iz finančnih težav in v sezoni 1835/36 je krmilo Stanovskega gledališča prevzel Franz Anton Zwoneczek.³⁷ A ne glede na finančne težave in zagate Amalije Mašek je sezona 1833/34 ponudila raznovrsten spored, ki je poskušal zadovoljiti okuse ljubljanskega občinstva, rdeča nit, ki se je vlekla iz predstave v predstavo pa je bilo najgloblje čustvo v vseh njegovih otenkih – ljubezen.

31 SI AS 730, pismo št. 106 z dne 24. novembra 1833.

32 NMS, Radiceva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833, 8.

33 Ibid.

34 SI AS 730, pismo št. 112 z dne 1. decembra 1833.

35 SI AS 730, pismo št. 194 z dne 7. septembra 1834; prim. tudi Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču*, 102–105.

36 SI AS 730, pismo št. 10 z dne 9. januarja 1835.

37 SI AS 730, pismo št. 161 z dne 15. septembra 1835.

LIEBE KANN ALLES – LJUBEZEN V GLEDALIŠČU PREMAGA VSE

Sezona 1833/34 se je začela 1. septembra 1833 in je trajala do cvetne nedelje 1834.³⁸ Kot je Erbergu konec avgusta poročal Franz, je gledališka zasedba počasi prihajala v mesto in da nameravajo sezono otvoriti z dramo v dveh dejanjih *Die Königin von sechzehn Jahren oder Christinens Liebe und Entsagung* (Šestnajstletna kraljica ali Kristinina ljubezen in odrekanje) Theodorja Hella (1775–1856), »ki je doslej na vseh odrih, kjer so jo igrali«, kot je zapisal, »požela aplavz«. ³⁹ V tej sezoni so na mesec v povprečju uprizorili okoli 20 del. Natisnili so 135 lepakov, ki so vabili v gledališče, predstav pa je bilo še več, saj so v skladu s tedanjo prakso na isti večer na oder velikokrat postavili po dve predstavi, navadno je bila to najprej enodejanka, ki ji je sledila operna ali dramska predstava v več dejanjih. Ker so gledališčniki stremeli k temu, da bi bil obisk gledališča čim boljši, so se trudili, da iste predstave niso uprizorili prevečkrat.⁴⁰ Tako so nekatere igre dejansko odigrali le enkrat, spet druge, ki so bile bolj priljubljene (in zato tudi donosnejše), pa večkrat. Impresariji so pogosto sledili »preizkušenemu receptu« in na spored uvrstili tista dela, ki so jih pred tem na oder postavili že kje drugje in so bila pri občinstvu dobro sprejeta. Prvič je to pomenilo, da so se izognili težavam s cenzuro, drugič pa je bilo to tudi zagotovilo za številčen obisk.⁴¹ Repertoar za posamezno sezono je bil izjemno raznolik in v primerjavi z današnjimi gledališkimi repertoarji neverjetno obsežen.

Kot študijo primera si bomo natančneje ogledali del repertoarja sezone 1833/34. Gre za leti, ki sta v slovensko literarno in kulturno zgodovino zapisani z zlatimi črkami, saj je tedaj France Prešeren v Ljubljani ustvaril »Sonetni venec«, ⁴² na odru Stanovskega gledališča pa se je zvrstilo več kot deset opernih predstav⁴³ in – za današnji čas

38 Otvoritev jesenskega dela sezone je bila 1. septembra, trajala je do 31. decembra (NMS, Radicseva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833), drugi, zimski del sezone pa se je pričel s 1. januarjem in se zaključil teden pred veliko nočjo, in sicer 22. marca 1834 (NMS, Radicseva gledališka mapa, Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1834).

39 SI AS 730, pismo št. 29 z dne 29. avgusta 1833.

40 Ulrich, »Eine statistische Untersuchung«, 107.

41 Ibid.

42 Kidrič, »Vodnik za čitanje Prešernovih pesnitev v približni časovni zapovrstnosti«, VI.

43 Operne predstave, četudi jih je bilo zaradi zahtevnosti in razpoložljivosti pevcev in pevk na sporedu mnogo manj kot dramskih uprizoritev, so bile magnet za

nepredstavljivo – okoli petdeset dramskih del. V nadaljevanju se bomo ukvarjali zlasti nemškimi veseloigrami, francoskimi komedijami ter z dunajsko burko in parodijo.

Četudi je sezono 1833/34 še najbolj zaznamovala lahkotnost komedije, so uprizarjali tudi druge zvrsti. Tako se je na sporedu znašel nemški klasik Heinrich von Kleist (1777–1811),⁴⁴ občinstvo pa si je lahko v gledališču ogledalo tudi romantične in historične igre in tragedije. Že novembra 1833 so na oder postavili Grillparzerjevo *Ahnfrau* (*Prababica*), ki je le šestnajst let poprej doživela praiizvedbo v dunajskem Theater an der Wien. Mladi Franz Grillparzer (1791–1872), ki je marca 1819 na kratko bival tudi v Ljubljani,⁴⁵ je pri pisanju sledil navodilom svojega mentorja Josepha Schreyvogla (1768–1832). *Prababica* velja za šolski primer usodnostne tragedije (nem. *Schicksalstragödie*), ki ima svoje začetke že v antiki. V takšni drami neka nadmočna veličina poseže v človeško ravnanje in ga usmerja proti nameram protagonista.⁴⁶ Sigmund Freud (1856–1939) je sicer menil, da v *Prababici* in drugih usodnostnih tragedijah ni takšne neizprosne moči usode kot v Sofoklovem *Kralju Ojdipu*.⁴⁷ Grillparzerjev prvenec pa je obenem tudi igra duhov (nem. *Gespensterstück*), saj se že v seznamu oseb navaja prababičin duh.⁴⁸ Družina moravskega grofa Borotina je obremenjena s prekletstvom, ker je v preteklosti njihov prednik v navalu ljubosumja ubil svojo ženo, ki bo kot prababica našla svoj mir šele, ko bo izumrl zadnji potomec. Ker naj bi se njegov sin utopil kot otrok, se grof kot zadnji predstavnik boji

občinstvo in so doživele največ ponovitev: romantično opero *Zampa* Ferdinanda Hérolda (1791–1833) so izvedli kar osemkrat, opero Saveria Mercadanteja (1795–1870) *Eliza in Klavdij* (*Elise und Claudio*) so uprizorili sedemkrat, sledile pa so še Auberjeva (1782–1871) *Mutavka iz Porticija* (*Die Stumme von Portici*) in Héroldova komična opera *Dvoboj* (*Der Zweikampf*), ki so ju izvedli vsako po štirikrat, *Die weiße Frau* (*La dame blanche*) Andriena François Boieldieuja (1775–1834) je bila na sporedu trikrat, dvakrat pa so uprizorili Rossinijevo (1792–1868) heroično opero *Tankred* (*Tancred*). Med novitetami sezone pa je bil najpomembnejši Rossinijev *Giullame Tell* (*Wilhelm Tell*), izvrsten primer francoske velike opere, ki so jo uprizorili dvakrat januarja 1834 (Sivec, *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani*, 99).

- 44 Njegova romantična viteška igra *Katica iz Heilbronna* (*Das Käthchen von Heilbronn*) je bila v tej sezoni na sporedu dvakrat, večkrat pa so jo nato uprizorili tudi v naslednji sezoni, kar kaže, da je med občinstvom požela aplavz (več o tem Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«).

45 Janko, »Grillparzer in Slowenien«, 161.

46 Schneilin, »Schicksalstragödie«, 834–836.

47 Freud, *Interpretacija sanj*, 286. O tem tudi Politzer, *Franz Grillparzer*, 58–61.

48 Bobinac, *Austrijski kazališni klasici*, 63.

usode, skrbi pa ga tudi za hčer Berto, ki nosi isto ime kot prababica in jo vznemirjajo skrivnostna videnja.⁴⁹ Dekle ljubi Jaromirja, ki ji kmalu prizna, da je del roparske tolpe, a mu je Berta kljub temu pripravljena slediti. S tem motivom se je Grillparzer navezal tudi na motiviko razbojniških iger (nem. *Räuberstücke*).⁵⁰ V boju Jaromir nehoti rani grofa z istim bodalom, s katerim je bila pred leti ubita prababica. Vodja roparjev Jaromirju nato prizna, da je umirajoči grof Borotin njegov pravi oče, saj je bil kot otrok ugrabljen, Berta pa se spričo novic ubije. Na koncu Jaromir, zdaj zadnji predstavnik družine, v grobnici ogovarja prababico, misleč da je Berta, nato pa se ob krsti svoje neveste zgrudi, medtem ko se prababica zadovoljna vrne v svojo grobnico. Konec igre, v kateri se pojavi obsežna motivika različnih dramskih zvrsti (pošteni zločinec, družinsko prekletstvo, duh, naključni očetomor), je obarvan s posebno avstrijsko baročno religioznostjo.⁵¹ V *Prababici* vsako posamezno dejanje določa naključje, ki pa temelji na izvirnem grehu človeštva, ki ne pozna izjem, kar pomeni, da se človek ne more izogniti njegovim posledicam.⁵² *Prababica* pa je določila tudi Grillparzerjevo literarno usodo. Ko je proti koncu življenja bival v Rimskih Toplicah, je dramatik tožil, da ga ljudje poznajo le po njegovi *Prababici*.⁵³

Februar 1834 se je na ljubljanskem odru odvil v znamenju romantičnih iger Johanne Franul von Weißenthurn (1772–1847), dolgoletne članice Hofburgtheatra, ki jo je občudoval sam Napoleon.⁵⁴ Igra *Johann, Herzog von Finnland* (Johan, vojvoda Finske) se dogaja leta 1566 v Stockholmu. Tako kot nekateri poznejši dramatiki (npr. August Strindberg) je Weißenthurnova ubesedila temo kralja Erika XIV., osredinila pa se je na kraljev konflikt z mlajšim polbratom Johanom, ki je uspešno vladal Finski, hkrati pa je bil poročen s poljsko princeso Katarino Jagelonsko. Ko je Erik zaradi številnih nesoglasij brata skupaj z njegovo družino zaprl, je sprožil upor plemstva. V drami Johana pred usmrčitvijo reši posredovanje kraljice, ki poskrbi tudi za spravo med bratoma, kar je zgodovinsko netočno, saj se je Erik šele pozneje poročil s Karin Månsdotter, svojo ljubico kmečkega porekla. Avtorica je že na naslovnici opozorila, da so v igri pač potrebne teatralične spremembe.

49 Kraft, *Das Schicksalsdrama*, 73.

50 Bobinac, *Austrijski kazališni klasici*, 63.

51 Schneilin, »Schicksalstragödie«, 836.

52 Kraft, *Das Schicksalsdrama*, 75–76.

53 Janko, »Grillparzer in Slowenien«, 164.

54 Johanna Rachel Theresia, roj. Grünberg, se je leta 1791 poročila z Aloisem Franul von Weißenthurnom. Iz iste reške patrcijske družine je izviral Vincenc Franul von Weissenthurn (1771–1871), avtor prve slovnice kranjskega jezika za Italijane in prirejevalec Linhartovega *Matička*.

Johan, vojvoda Finske je ena najstarejših dramskih ubeseditv Erikove teme, ki se bolj ukvarja s političnimi odnosi ter (tako kot nekatere druge) povsem zanemarja znake kraljeve duševne bolezni.⁵⁵ Omeniti velja tudi pomenljiv spravi konec, saj bi dunajski Hofburgtheater in za njim manjši odri v monarhiji, tudi ljubljanski, verjetno le težko uprizorili delo, v katerem bi umrl eden od bratov. Bistveno manj pa je z resničnimi dogodki povezana igra iste avtorice *Die Bestürmung von Smolensk (Napad na Smolensk)*. Mesto, ki ga brani izkušeni knez Svetoslav, napada samozvani car Aleksander Petrovič. Ker je bil knez priča smrti kraljeviča Aleksandra kot dojenčka, je za samozvanca glavna tarča, ogrožena pa je tudi njegova hči Fedrovna, s katero bi se lažni car rad poročil. Ker ga s studom zavrne, jo Aleksander poroči s preprostim kozaškim podčastnikom, kar mora sprejeti, da bi rešila očetovo življenje. Ker pa Uskov kot časten mož pomaga Fedrovni in knezu, ga ta po zmagi posinovi.

Istega meseca so uprizorili tudi znano romantično igro Weißen-thurnove *Der Wald bei Hermannstadt (Gozd pri Hermannstadtu / Sibiujju)*, ki je med letoma 1807 in 1840 na odru Hofburgtheatra doživela kar 117 uprizoritev.⁵⁶ Bolgarska princesa Elizena bi se morala poročiti z Almarihom, sedmograškim vojvodo, a jo roparji ugrabijo in pobijejo njeno spremstvo. V ozadju zarote je Dobroslav, ki jo hoče zamenjati s svojo sestro, saj vojvoda prave Elizene še ni videl. Toda roparji, ki bi morali na Dobroslavov ukaz umoriti mlado princeso, se je usmilijo, sama pa najde – kot že prej Fedrovna – zavetišče pri preprostih ljudeh. Na koncu zmaga dobro in vojvoda poroči pravo Elizeno. *Gozd pri Hermannstadtu* je eden prvih primerov t. i. igre reševanja (nem. *Rettungstück*).⁵⁷

Igra reševanja je deloma tudi *Fridolin*, uspešnica avstrijskega dramatika Franza Ignaza von Holbeina (1779–1855), ki je bil tedaj ravnatelj hannovrskega gledališča. Holbein je v *Fridolinu*, ki so ga v Ljubljani uprizorili 19. marca 1834, dramatiziral znano Schillerjevo pesem »Der Gang nach dem Eisenhammer« (*Pot pod železno kladivo*, 1797), tridesetkitično balado v jamskem verzu. Schiller je snov za svojo pesem našel v noveli »La fille-garson« izpod peresa Réstifa de la Bretonna (1734–1806), v kateri se omenja čedni, a bogaboječi Champagne, služabnik kontese K., katere mož v Bretanji poseduje fužine. Zaradi klevete grof pošlje Champagna v gotovo smrt, a se na koncu vse

55 Frenzel, »Erich XIV.«, 203.

56 Vestli, »Nun schrieb ich und schrieb glücklich – daß heißt meine Stücke gefallen.«, 182.

57 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 150.

dobro izteče.⁵⁸ Tako kot Schiller, ki se je zvesto držal predloge in samo preimenoval osebe, je tudi Holbein ohranil večino likov, spremenil je le njihove plemiške nazive. Paž s simboličnim imenom Fridolin (starovisokonemški »fridu« pomeni varstvo, pokoj)⁵⁹ je vdan grofici Heleni, kar moti grajskega oskrbnika Roberta, ki spodbuja grofovo ljubosumje. Holbein je dodal še plemenito Luitgardo, ki bi se morala bogato poročiti, zato se ji revni Fridolin iz vdanosti do grofa odpove. Ker oskrbnik z darili, ki jih je grofica podarila Fridolinu, grofa prepriča o njegovi krivdi, ga ta pošlje v kruto smrt. Knapom ukaže, naj prvega, ki jih bo povprašal, če so storili tisto, kar jim je grof naročil, vržejo v peč pod železnim kladivom. Ko pa grofica dokaže Fridolinovo nedolžnost in mu opiše njegovo ljubezen do Luitgarde, grof zaukaže reševanje. Ker so knapi dejansko nekoga vrgli v peč, se skuša Luitgarda utopiti. Na koncu se izkaže, da je Fridolin živ in zdrav, saj se je zamudil pri molitvi, v peči pa je končal grajski oskrbnik, ki je kot prvi spraševal po izpolnjenem grofovem ukazu. Grof Fridolinu, ki se zdaj lahko poroči z Luitgardo, podari polovico svojega premoženja. Tako kot *Gozd pri Hermannstadtu* pripada tudi *Fridolin* zvrsti viteških iger (nem. *Ritterschauspiel*), ki je bila izjemno popularna v nemški dramatiki v prvih desetletjih 19. stoletja. V gradovih, stolpih, vinskih kletih in ruševinah se pojavljajo grofi, hudobni svetovalci in zasledovani nedolžneži, ki s svojo stanovitno podložniško pokorščino in ljubezensko krepostjo vsakomur vzbujaajo ganjenost.⁶⁰ Holbein je kot dober poznavalec srednjega veka odlično obvladal pristno starovisokonemško skladnjo in način izražanja, ki se kaže tudi v njegovi »romantični viteški veseloigri« (nem. *ein romantisches Ritter-Lustspiel*) *Das Turnier zu Kronstein* (*Turnir v Kronsteinu*). Skladno z oporoko pokojnega grofa morajo organizirati viteški turnir, katerega glavna nagrada je roka njegove vdove Elsbeth. Grofica skuša svoje snubce čim bolj odvrniti od sebe – radoživega s pobožnostjo, učenega z idiotizmi in patriota z nedomoljubnostjo. Naklonjena je le vitezu Konradu, ki jo prezira, ker je dedinja njegove posesti. Na koncu pa se vse srečno izteče.

Če si pogledamo še nekaj najzanimivejših nemških oziroma italijanskih veseloiger, smemo začeti že z jesenskim delom repertoarja. V septembru 1833 so namreč najprej uprizorili veseloigro Franza Ignaza von Holbeina *Der Verräther* (*Izdajalec*), v kateri se pojavlja lik komičnega skrbnika.⁶¹ Glavni junak Berger je dolgo časa vzgajal

58 Kurscheidt, Oellers, »Anmerkungen zu Band 1«, 637–638.

59 Ibid., 639.

60 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 150.

61 Ibid.

Klarico, zdaj pa bi jo rad kar sam poročil. Ko ga ta zavrne, saj bi se rajši poročila z mladim kmetom Jakobom, ji zagrozi s samostanom. Namesto k opatinji pa Berger zavije v mlin k stari prijateljici mlinarici. Ko Jakob razkrije njegov podvig, mora osramočeni skrbnik Klarici dovoliti poroko. Istega meseca je bila na sporedu še ena Holbeinova komedija, in sicer *Liebe kann Alles oder die bezähmte Widerspenstige* (Ljubezen zmore vse ali Ukročena upornica), ki je pravzaprav predelava predelave. Že konec 18. stoletja je namreč Johann Friedrich Schink (1755–1835) moderniziral Shakespearovo klasično komedijo *Taming of the Shrew* (Ukročena trmoglavka), kar je bila podlaga Holbeinu, ki je prav tako opustil zgodbo o Biancininih snubcih in se osredinil samo na razmerje njene problematične starejše sestre Catarine s Petrucciom. Veronskega odličnika zamenja polkovnik von Kraft, trmoglavo Catarino pa Franciska, katere sestre sta že zdavnaj poročeni z zdravnikom oziroma z dvornim svetnikom. Tako kot Petruccio podomači ime svoje neveste (»Vsi kličejo vas Kata, / pa Kata najbolj čedna izmed kristjank, / pa Kata iz Katigrada, sladka Kata, / prijazna, mila Kata [...]«),⁶² tudi polkovnik svojo Francisko spremeni v Francko (»Schön Fränzchen, gut Fränzchen, sanft Fränzchen, Fränzchen aller Fränzchen.«).⁶³ Obema ženinoma se zelo mudi domov, kjer trmoglavko čakajo nove preizkušnje. Holbein je ohranil Catarininino moledovanje za hrano, ko ji služabnik Grumio ponuja ali gorčico ali pa govedino, ne pa obojega skupaj.⁶⁴ V Holbeinovi veseloigri je ohranjena tudi trojna stava, katera žena se bo prva odzvala moževemu klicu. Catarina na koncu igre povsem kapitulira in poudarja, češ da je žena dolžna pokorščino možu kot podložnik knezu, hkrati pa se sramuje naivnosti žensk, ki nudijo boj, a hočejo oblast.⁶⁵ Franciska pa dvesto let pozneje svetuje dekletom, da le pokornost osvoji pravega moža ter da le s popustljivostjo in blagostjo lahko postanejo vladarice vladarja. Nihče od moških se namreč ne bo spustil v vojno z žensko trmoglavostjo, kajti ženske bi zmagale v vseh bojih, če na strani moških ne bi stala njihova velika zaveznica, torej ljubezen, kajti »Ljubezen zmore vse«, »Liebe kann Alles«.⁶⁶

Prav tako septembra 1833 je bila na sporedu veseloigra *Der Traum* (Sanje) Johanne Franul von Weißenthurn, ki ni le avtorica romantičnih iger, temveč je bila tudi plodna komediografinja. Kot v drugih svojih komedijah, ki so prišle na spored v Ljubljani v naslednjih sezonah (npr.

62 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 56.

63 Holbein, *Liebe kann Alles*, 36.

64 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 106; Holbein, *Liebe kann Alles*, 50–51.

65 Shakespeare, *Ukročena trmoglavka*, 146.

66 Holbein, *Liebe kann Alles*, 67–68.

Radikalkur, slov. *Radikalna kura*, v sezoni 1835/36)⁶⁷, se avtorica tudi v tem delu poigrava z motivom bolestne moške ljubosumnosti: Winkler je sanjal, da je neznani moški objemal njegovo ženo, s katero je poročen komaj dva tedna, zato naroči služabniku, da mora v njegovi odsotnosti strogo nadzorovati domače dogajanje. Ženo res kmalu obišče nek moški, ki pa zaradi služabnikove nenavadne nezaupljivosti z užitkom še stopnjuje ljubosumje. Na koncu se izkaže, da je ženo obiskal njen brat, ki je svojega svaka le preizkušal.

Poleg Johanne Franul von Weißenthurn se je na odru pojavil še Eduard Bauernfeld (1802–1890) s komedijo *Leichtsinn aus Liebe* (*Lahkomiselnost iz ljubezni*), ki je komaj dobri dve leti poprej doživela praižvedbo na odru dunajskega Hofburgtheatra. Bauernfeld je bil mojster konverzacijske veseloigre, tipične za dunajsko okolje, za katero je značilno, da se zna izobraženo dekle svojemu morebitnemu ljubimcu približati sicer s sramežljivo odkritostjo, a tudi z očitno superiornostjo.⁶⁸ Friderika se mora zelo namučiti, da nase opozori svojega mladostnega prijatelja zdravnika Heinricha, ki še vedno žaluje za svojo pokojno ljubeznijo. Očita mu, da je bil do nje skrben samo, ko je bila zelo bolna, očitno bi si morala želeli smrtne bolezni, da bi ga spet videla prijaznega.⁶⁹ Šele ko se zanjo ogrevata polkovnik in njegov študijski kolega, Heinrich spozna, da je slabo ocenil svoja čustva do Friderike in da se bo moral zdaj zanjo bolj potruditi, kar mu tudi uspe.

Novembra so uprizorili izvirno veseloigro *Der Hausdokter* (*Hišni zdravnik*) Friedricha Wilhelma Zieglerja (1758–1828), ki ga je v Hofburgtheatru zaposlil še cesar Jožef II. Težave v Zieglerjevi igri nastopijo, ko želi grof von Sonnenschild, ki nima potomcev, nečakinjo Amalio poročiti s svojim agnatom, da bi ohranil obsežno premoženje. Ne ve pa, da se je Amalia pred kratkim skrivoma poročila z grofom St. Mierom, ubožnim francoskim emigrantom. Da je lahko v njeni družbi, ga predstavlja kot hišnega zdravnika. Zadeve se začnejo zapletati, ko se v domnevnega zdravnika zaljubi še hčerka grajskega oskrbnika. Ob prihodu stričevega agnata se Amalia pretvarja, da je spletična in tako izve, da si mladi major sploh ne želi poroke. Na koncu tudi grof prizna poroko Amalie s plemičem, ki je med francosko revolucijo izgubil tako očeta kot premoženje (igra je bila napisana leta 1798), in ustrezno razdeli imetje.

67 Več o tem Žigon in Smolej, »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«.

68 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 116.

69 Bauernfeld, *Leichtsinn aus Liebe*, 28.

Oktobra 1833 je stanovske deske zaznamovala znana veseloigra *Il servitore di due padroni* (*Sluga dveh gospodarjev*). Čeprav je bil Carlo Goldoni (1707–1793) v Ljubljani dobro poznan, saj je svoj obisk mesta leta 1727 omenil v svojih *Mémoires* (*Spomini*) in so v deželnem gledališču še za njegovega življenja uprizorili komedijo *La Contadina in corte* (*Kmetica na dvoru*),⁷⁰ je občinstvo opazilo, da se njegova komediografija razlikuje od preostalih uprizorjenih veseloiger, saj je šlo za prenovljeno *commedie dell'arte*. V izvirniku se pojavljata Pantalone in Dottore, vendar zdaj kot očeta zaročencev Clarice in Silvia, ki se bosta po nenadni smrti Federiga, dekletovega prvotnega zaročenca, poročila. V Benetkah pa se pojavi Beatrice, preoblečena v svojega pokojnega brata Federiga. Osrednji lik komedije pa je Truffaldino; ta služi dvema gospodarjema, in sicer Beatrice, vzporedno pa tudi njenemu nekdanjemu zaročencu Florindu, ki ji je v dvoboju ubil brata Federiga in se je pred preganjalci zatekel v Benetke, kar povzroča številne zaplete. V Ljubljani so uprizorili priredbo neznanega prevajalca, v kateri so – kot je razvidno iz gledališkega plakata – imena ponemčena, celo Pantalone je postal »Kaufmann Isidor«, torej »trgovec Izidor«, kar pomeni, da se je povsem izgubil beneški lokalni kolotit, *couleur locale*.

Tako kot v drugih sezonah je tudi v sezoni 1833/34 opazen del repertoarja predstavljala sodobna francoska dramatika v nemškem prevodu oz. priredbi. Novembra 1833 so uprizorili Kochovo⁷¹ predelavo drame *Testament einer armen Frau* (*Oporoka revne ženske*) Victorja Ducangea (1783–1833), ki v restavracijski Franciji zaradi svojih liberalnih idej ni veljal za posebej zaželenega avtorja. Tudi igra s paradoksalnim naslovom *Oporoka revne ženske* ima družbeno kritične tendence, saj spremljamo osirotela brata in sestro Morin, ki pripadata nižjemu sloju. Karl požrtvovalno skrbi za sestro Amalio, ki ima skrivnostnega občudovalca Edmonda. V istem času mirovni sodnik preda Karlu materino oporoko, ki je morala biti zapečatenata do Amaliinega dvajsetega leta. Iz dokumenta je razvidno, da je prava Amalia umrla kot dojenčica, mati pa je posvojila deklico, ki jo je našla zapuščeno na cerkvenem dvorišču. Pred mnogimi leti se je mirovnemu sodniku v zvezi s tem izpovedala prava mati, ki je zdaj premožna Mme Delaunay. Z njeno drugo hčerko pa bi se moral poročiti Preval, ki se Amalii izdaja za revnega Edmonda.

70 Kos, »Goldoni na Slovenskem«, 189–190. Goldoni je bil skupaj z očetom gost bolehnega grofa Lantherija v Vipavi, ki jo omenja v svoji komediji *Il cavaliere di buon gusto* (*Kavalir dobrega okusa*), kjer se služabnik hvali, da je služil v mestu Vipava. Ko gospodar med brskanjem po leksikonu ugotovi, da gre pri Vipavi le za trg, ga prežene s svojega posestva.

71 Karl Wilhelm Koch (1785–1860) je bil dunajski juvelir in gledališčnik.

Čeprav je gospa do dvojne identitete bodočega zeta dokaj strpna, pa Karl pozove Prevala, naj ponudi roko njegovi sestri, kar se tudi zgodi. A Amalia je ljubila Edmonda, ne pa Prevala. Na koncu Karl razkrije vsebino oporoke in Amalii izpove svojo ljubezen, Mme Delaunay pa se razkrije kot njena mati. Ljubljansko občinstvo verjetno kljub srečnemu koncu ni spregledalo kritike dvoličnosti v aristokratskih krogih in hvalnico proletarski poštenosti, ki je slednjič nagrajena.

V obravnavani sezoni se med francoskimi dramatikami večkrat pojavi tudi Eugène Scribe (1791–1861). Že septembra 1833 je bila v prevodu Ignaza Franza Castellija (1781–1862) na sporedu komedija *Valérie*, ki je bila med letoma 1823 in 1866 v Hofburgtheatru uprizorjena kar devetinpetdesetkrat.⁷² Ker se igra, ki jo je Scribe napisal z Mélesvillom, kar je psevdonim za plodovitega komediografa Anne-Honoré-Josepha Duveyriera (1787–1865), dogaja v majhnem nemškem mestu, se je prevajalcu zdelo, da mora imena in priimke popolnoma ponemčiti: Valérie je postala Gabriele (kar je oblikovalo Castellijev naslov, in sicer *Gabriele*), Caroline de Blumfeld se je preimenovala v Caroline von Salden, comte de Halzbourg (zveni podobno kot priimek tedaj vladajoče avstrijske dinastije) pa je bil degradiran zgolj v barona von Norderose. V nasprotju z izvirnikom se v Castellijevem prevodu junaki med seboj brez zadržkov tikajo.⁷³ Čeprav Carolino ljubi Henri, se mora mlada vdova poročiti z določenim grofom, da bi končala pravni spor okoli svoje dediščine. Pri njej biva njena slepa sestrična Valerija, ki jo je nekoč ljubil revni Ernest. Mladostna simpatija je zdaj bogati grof Halzbourg, ki bi se moral poročiti s Carolino. Ker je zaslovel z zdravljenjem slepih, bo pomagal svoji nekdANJI in bodoči nevesti Valeriji, Caroline pa se bo omožila s Henrijem. Zanimivo, da je Castelli Scribovo komedijo označil kot »dramo«, kar je pomembna žanrska sprememba.

Novembra 1833 je bil v Ljubljani uprizorjen *Le Valet de chambre* (Sobar), s katerim sta se Scribe in Mélesville vrnila k francoski rokokojski komediografski tradiciji. Sobar Germain je ljubljenec grofa Edmonda, ki pa od njega zahteva neporočenost, zato mora skrivati svoj zakon z ljubko Denise. V času grofičine daljše odsotnosti se grof zagleda v vaško lepoticco, ki je v resnici Germainova žena. Grof povabi Denise na večerjo na grad, medtem pa se nepričakovano vrne grofica, ki jo zmede prisotnost mlade lepoticce. Da bi grofa rešil škandala, jo Germain predstavi kot svojo ženo. Ko jima grofica, ki Denise sprejme kot svojo sobarico, dodeli posebno zakonsko sobo, postane grof ljubosumen in skuša Germaina pred ženo razkriti kot prevaranta. Ko pa mu sobar

72 Tumfart, Ignaz Franz Castelli als Übersetzer französischer Theaterstücke, 50.

73 Ibid., 53–57.

pokaže poročno potrdilo, mora sprejeti dejstvo, da bo njegov sobar odslej poročen. V izvirniku je delo označeno za *opéra-comique*, za katero je leta 1823 glasbo napisal Michele Carafa (1787–1872), na gledališkem plakatu ljubljanskega gledališča pa kot »Lustspiel«, glasba pa se ne omenja, kar pomeni, da je prevajalka Friederike Krikeberg (1770–1842) arije in duete bodisi prevedla v prozi bodisi jih je izpustila. Podoben problem se pojavlja tudi pri igri *Le Quaker et la danseuse* (Kveker in plesalka), ki je praižvedbo doživela marca 1831 v pariškem Théâtre du Gymnase Dramatique. Scribe in Nicolas-Paul Duport (1798–1866) sta jo označila za *comédie-vaudeville*, prevajalec Strawinsky, naveden na gledališkem lepaku, pa jo je razumel kot veseloigro. Vsebinska je preprosta: slavna plesalka Georgina je obljubila zakon bogatemu markizu, a le pod pogojem, da v letu dni ne bo spoznala prave ljubezni. V trenutku, ko bi se morala odločiti, v njeno stanovanje vstopi Morton, proseč pomoči za prijatelja, ki ga je poškodovala markizova kočija. Plemstvo preseneti obiskovalčeva preprosta obleka in iskreno izražanje, saj vse tika in jih ogovarja z besedo brat. Morton je namreč pripadnik kvekerjev, ki Georgino najprej označi za površinsko, sama pa mu odvrne, da v njenem stanovanju pač vsak igra svojo vlogo in tudi sam ni izjema. Kmalu se izkaže, da je Morton sin bogatega trgovca, ki v Londonu skrbi za berače. Počasi se tudi kveker nekoliko odtaja, zlasti ko mu Georgina prizna, da je sirota, ki ji je neznan dobrotnik omogočil šolanje v nekem dekliškem penzionatu, kjer pa so jo zaradi revščine poniževali, zato je po treh letih pobegnila s svojim učiteljem plesa. Kot dobrotnik se seveda razkrije Morton, ki je svojo varovanko dolgo neuspešno iskal po vsej Angliji. Ko se Morton prepriča, da je kljub številnim preizkušnjam Georgina ostala stanovitna, se z njo poroči.

Marca 1834 so si obiskovalci ljubljanske Talije lahko ogledali tudi *comédie-vaudeville* dvojice Scribe in Mélesville, in sicer *La demoiselle à marier ou La première entrevue* (Gospodična, godna za poroko ali Prvi pogovor), kar je Louis Schneider (1805–1878) prevedel kot *Lustspiel* z naslovom *Der erste Eindruck* (Prvi vtis). V družini Dumesnil se vsi pripravljajo na prihod morebitnega zeta, Camillin boter pa ima s svojo krščenko drugačne načrte. Ko se prvo srečanje Camille in Alfonza zaradi starševskih vplivov povsem sfiži, boter predlaga poroko s sinom generalnega inšpektorja, s čimer se starša strinjata. Medtem pa se Camille in Alfonz bolje spoznata in zaljubita. Ko izve, da je bil Alfonzov stric njegov ljub tovariš, na njuno stran stopi tudi boter, vendar oče Dumesnil noče razdreti obljubljenе poroke. Zadeva se razreši sama, saj je služabnik pozabil odposlati pismo za generalnega inšpektorja.

V januarju 1834 so v prevodu Louisa Schneiderja odigrali še komedijo Mélesvilla in Pierra Carmoucha (1787–1868) *La Séparation* (Ločitev), ki vzbuja zanimanje predvsem zaradi naslova. Francija je imela zelo liberalen zakon o ločitvah, na Avstrijskem pa se je v zgodnjih tridesetih letih 19. stoletja zaradi sklenitve konkordata obetal zmanjšanje državnih zadržkov, s pomočjo katerih se je lahko zakonsko zvezo razglasilo za neveljavno.⁷⁴ Inteligentna Delphine, ki izvira iz pravniške družine in se je brati naučila z Državnim zakonikom, je poročena s povprečnim odvetnikom Aubryjem, ki skuša hitro napredovati. Za pomoč jo prosi njena mladostna prijateljica Clarisse, ker se želi – pod vplivom ultrakonzervativnega strica in njegovega jezuitskega spovednika – ločiti od svojega preveč liberalnega moža Victorja, ki naj bi imel afero. Po naključju pa Victorja sprejme za klienta tudi njen mož Aubry. Delphine je na strani žene, Aubry pa zagovarja moža. Zadeve se nenavadno hitro spremenijo, ko se na odru pojavi Victor, ki ga je kot mladeniča pod drugim imenom ljubila Delphine. Da bi odvetniška pisarna ohranila ugled, Delphine predlaga poravnavo, češ da je geslo vsakega zakona *union et oubli*. Ker se žena nekoliko preveč domače vede do Victorja, ljubosumni Aubry postane osoren in zdaj tudi sam grozi z ločitvijo. Victor in Clarisse bi se poravnala, če ne bi stric odkril ljubezenske korespondence, ki ogroža tudi Delphinin zakon. Na koncu Delphine vrže stara pisma v kamin, ostane le pesem, ki jo je Victor posvetil svoji ženi in je dokaz njegove ljubezni. Para se spravita, jezuit pa mora zapustiti posestvo.

Mélesville je uspešno sodeloval tudi z nekaterimi skladatelji in med drugim ustvaril libreto za *opéra-comique* z naslovom *Zampa, ou la Fiancée de Marbre* (Zampa ali Zaročenka iz marmorja) skladatelja Ferdinanda Hérolda (1791–1833), ki je bila jeseni 1833 v Ljubljani uprizarjana vsak mesec. Libreto se dogaja na Siciliji v 17. stoletju, ko Camille med pripravo na poroko s častnikom Alfonzom zmoti prihod gusarja Zampe, ki je zajel njenega očeta. V zameno za njegovo življenje pirat zahteva roko Camille, ki se mora odreči Alfonzu. Lokalno prebivalstvo časti marmorni kip Alice de Manfredi, ki jo je pred leti zapeljal in zapustil zaročenec, zato je od žalosti umrla. Predrzni Zampa da kipu v roke dragocen prstan, ki ga ta na grozo vseh sprejme. Gre za znano literarno temo zaroke s kipom, ki ima v evropski književnosti tega obdobja številne različice.⁷⁵ Alfonz se odloči maščevati Zampi, toda v trenutku, ko bi ga lahko zabodel do smrti, v njem prepozna svojega starejšega brata, ki je nekoč onečastil Alice in postal pirat. Camille

74 Cvirn, *Boj za sveti zakon*, 10–22.

75 Frenzel, »Statuenverlobung«, 748–751.

pa slednjič reši marmorni kip, s katerim izgine Zampa v plamenih, potem ko je Alice prosil odpuščanja. Ko rešeni oče objame hčerko in bodočega zeta, lahko pade zavesa.

Že kmalu po dunajski praizvedbi Héroldove opere maja 1832 je eden od kritikov zapisal, da *Zampa* kar kliče po Nestroyevi parodiji.⁷⁶ In res, v dobrih petdesetih dneh je mojster dunajskega ljudskega gledališča ustvaril parodijo *Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps* (*Zampa, tat dneva ali Nevesta iz gipsa*). Nestroyeva igra se sicer dogaja nedaleč od morja, a osebe imajo izrazito italijansko zvoneče priimke. Camillerl je hčerka Guckana, izdelovalca makaronov, njen zaročenec Paphnuzi de Salamucci pa sin sicilskega tovarnarja salam. Poglejmo si nekaj primerov Nestroyevega parodiranja. V prvem dejanju libreta Camille pouči Alfonza, da je kip posvečen Alice, ubogemu dekletu, ki je na koncu živelo odmaknjeno od sveta, polno globoke žalosti, njena edina sreča je bila delitev bogastva med revne.⁷⁷ Pri avstrijskem avtorju pa se razvije naslednja parodija:

PAPHNUZI. Wer stellt denn das G'wachs vor?

CAMILLERL. Ihr unglückliches Stubenmädl Bianca.

PAPHNUZI (*heftig ergriffen*). Biancka!? – Stübnmädl!? Stübnmädl!?

Biancka!? und noch einmahl Biancka!? und wiederum Stubnmädl!?

CAMILLERL. (*erschrocken*). Was ist dir denn?

PAPHNUZI. Biancka hat sie geheißén und Stubenmädl war sie? Wärs möglich!?

CAMILLERL. Ja –

PAPHNUZI. Oder hat sie vielleicht nur Stubenmädl geheißén und war Biancka?

CAMILLERL. Red' nicht so dumm.⁷⁸

76 Hein et al., »Anmerkungen«, 227.

77 Mélesville, *Zampa*, 12.

78 Nestroy, *Stücke* 3, 16–17. Dialog bi se v slovenskem prevodu glasil (spodnji odlomek in nekatere nadaljnje citate sta iz nemščine v slovenščino, če ni navedeno drugače, prevedla avtorja prispevka):

PAPHNUZI: Koga predstavlja ta stvar? / CAMILLERL: Njihovo nesrečno sobarico Bianco. / PAPHNUZI (silno ganjen): Biancko!? – Sobarico!? Sobarico!? Biancko!? In še enkrat Biancko!? In spet sobarico!? / CAMILLERL. (prestrašeno): Kaj pa ti je? / PAPHNUZI: Imenovala se je Biancka in bila je sobarica? Ali je bilo to mogoče!? / CAMILLERL: Da – / PAPHNUZI: Ali pa se je imenovala le Sobarica in je bila Biancka? / CAMILLERL: Ne govori takih neumnosti.

Medtem ko pri Mélesvillu oče zelo na kratko sporoči Camille, da je v ujetništvu (»Captif sur les vaisseaux du terrible Zampa / Du plus cruel destin rien ne me sauvera.«),⁷⁹ pri Nestroyu napiše dolgo pismo z iteracijami: »Geliebte Tochter, ich bin im Wirthshaus, *sie lassen mich nicht nach Haus*, Zampa der Tagdieb ist da mit seinen Cameraden, und *sie lassen mich nicht nach Haus*, denck dir dein Vater sitzt da, es wird ihm schon übel, und *sie lassen mich nicht nach Haus*, es ist dein Hochzeitstag und *sie lassen mich nicht nach Haus*.«⁸⁰ Če v operi grozi očetu strašna smrt, ga bo Nestroyev Zampa z žganjem opil do smrti. Tudi konec je v parodiji radosten za vse, čarobna bitja oživijo Biancko – očitno je Nestroy s »ck« imenoma parodiral tudi ime –, s katero se mora za pokoro poročiti Zampa.

Po večmesečnem uprizarjanju Héroldove opere so januarja 1834 na ljubljanski oder – komaj pol leta po dunajski praizvedbi – postavili še Nestroyevo parodijo, kar je sicer že drugi primer, da sta se na istem odru skoraj sočasno soočila izvirnik in njegova parodija. Že tri leta pred tem, v torek, 2. marca 1830, so na stanovskem odru namreč uprizorili dramo *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Spielers* (*Trideset let iz življenja igralca na srečo*) Johanna Wenzla Lemberta (1780–1851),⁸¹ naslednjega dne pa še Nestroyevo parodijo *Dreißig Jahre aus dem Leben eines Lumpes* (*Trideset let iz življenja nekega lumpa*).⁸² Januar 1834 je bil sploh v znamenju dunajskega predmestnega gledališča, saj so uprizorili še Nestroyevo čarobno burko *Lumpacivagabund* ter dve pravljici Karla Meisla (1775–1853), znanega komediografa, ki se je rodil v Ljubljani in tu končal tudi gimnazijo. Poleg čarobne pravljice *Arsenius, der Weiberfeind* (*Ženskomrzi Arsenij*) si je ljubljansko občinstvo ogledalo še Meislovo pravljico (nem. *Märchen*) *Der lustige Fritz, oder Schläfe, träume, stehe auf, kleide dich an und bessere dich* (*Zabavni Fritz ali Zaspi, sanjaj, vstani, obleci se in poboljšaj se*). Vsebina je preprosta. Starša sta zgrožena nad zapravljenostjo in zadolženostjo svojega radoživega edinca, zato ga skušata ozdraviti s pomočjo čarovnika, ki ga pahne v sen o tem, kako bo izgledala njegova prihodnost. V takšnih sanjah obubožanega Fritza, poročenega z Lottchen, obiskujejo alegorije Kaprice, Mode in Luksuza, ki povsem osvojijo njegovo soprogo. A življenje na veliki nogi ju pahne v še hujšo revščino. Ko se zbudi iz sanj, očeta takoj poprosi za delo.

79 Mélesville, *Zampa*, 23.

80 Nestroy, *Stücke* 3, 16–17.

81 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 121, 2. marec 1830.

82 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1829/30, št. 122, 3. marec 1830.

Meisl se je s tem delom uveljavil kot eden utemeljiteljev dunajske igre poboljšanja (nem. *Besserungsstück*).⁸³

Med historičnimi komedijami izstopa v uvodu omenjena komedija *Dominik*, pri kateri se je zaradi močno opitega igralca zapletlo že na premieri, ki so jo morali za nekaj dni prestaviti. Nedvomno se je moralo občinstvo ob nenavadnem dogodku tako zabavati kot tudi zgražati. Komedijo *Dominique ou Le possédé* (*Dominik ali Obsedeni*) so v prevodu Ignaza Campeja uprizorili novembra 1833. Violet D'Épagny (1787–1868) in Jean-Henri Dupin (1791–1887) sta jo postavila v Pariz Ludvika XIII., v zadnje leto vladavine kardinala Richelieuja. Le pet let pred praizvedbo je Alfred de Vigny (1797–1863) napisal prvi francoski zgodovinski roman *Cinq-Mars*, ki tematizira upor istoimenskega markiza zoper kardinala. Cinq-Mars se omenja tudi v komediji *Dominik*, saj je v predzgodbi kardinal po plemiški zaroti preganjal grofa de la Heaumerieja, njegovo premoženje pa prepustil polkovniku Laubardemontu, katerega brat je leta 1642 v resnici vodil proces zoper Cinq-Marsa, kar opisuje tudi Vigny. Ko se obubožani grof po dveh letih (dramski anahronizem) vrne v Pariz, se zateče k svoji stari dojlji Genovefi, katere sin Dominik je medtem dezertiral iz vojske, ker na Laubardemontov samovoljni ukaz ni želel ubiti ujetnika. To pa je bil grof de la Heaumerie, Dominikov mlečni brat. Dominik je razočaran nad svetom, ki ga ne uravnava ljubi Bog, marveč demon. Reveže, ki so ukradli kruh, se obeša, poplemeniti pa velike tatove.⁸⁴ V trenutku, ko kliče satana, vstopi neznanec, ki mu ponuja za njegovo kamižolo in čepico veliko denarja ter svoja gosposka oblačila. Dominik je prepričan, da ga je obiskal demon in da je zdaj tako obseden kot župnik iz Loudona.⁸⁵ Gre za aluzijo na (v literaturi večkrat omenjene) loudonske obsedenke in njihovega župnika Urbana Grandiera, ki ga je dal resnični baron Laubardemont na kardinalov ukaz živega sežgati. Tudi ta proces je opisan v Vignyjevem romanu, saj mu prisostvuje mladi Cinq-Mars. Kmalu se izkaže, da je bil skrivnostni prišlek vitez Des-Arcis, ki je bežal pred polkovnikovimi možmi, saj je obiskal svojo ljubezen, grofovo sestro Blanche, ki jo hoče njen varuh Laubardemont zapreti v samostan. Ker se Dominik sprehaja po Parizu v viteзовih oblačilih, ima zdaj težave z Des-Arcisovimi možmi, kar še stopnjuje njegovo (tudi komično prikazano) obsedenost. Še svoji zaročenki ne verjame, da je Des-Arcis zaročenec njene gospodarice Blanche. Ker je Dominik shranil polkovnikov tajni ukaz z latinskim dodatkom (»Et

83 Winkler, »Besserungsstück«, 142.

84 D'Épagny, *Dominique*, 15.

85 Ibid., 19, 37.

postea numquam appareat miles«; v slov.: »In potem se vojak nikoli več ne prikaže«, ⁸⁶ s katerim lahko grof in vitez razkrinkata Laubardemonta, se proti njemu obrne tudi njegova četa. Zvonovi naznanjajo smrt kardinala Richelieuja, ljudstvo se veseli konca tiranije, polkovnik se vrže s Pont au Change, Blanche se bo poročila z Des-Arcisom, ozdravljeni Dominik pa bo vzel Denise. Zanimivo, da je Campe omilil izvirni konec, ki ga je gotovo navdahnila julijska revolucija v Franciji, saj v prevodu ni omenjeno, da je ljudstvo končno osvobojeno ministrove tiranije (»enfin délivré de la tyrannie d'un ministre coupable«) ⁸⁷ ter da se je polkovnik vrgel v Seno. ⁸⁸

V prvih mesecih leta 1834 so nato uprizorili dve komediji Johanna Ludwiga von Deinhardsteina (1790–1859), in sicer dramsko pesem *Hans Sachs* in komedijo *Garrick in Bristol* (*Garrick v Bristolu*). Obe sta povezani z biografijo slavnega umetnika in v obeh se pojavlja konflikt s skrbnikom. Medtem ko imamo v *Hansu Sachs*u motiv trmoglavega skrbnika, bogatega zlatarja, ki pesniku preprečuje poroko s svojo hčerko, se v *Garricku* pojavlja motiv komičnega skrbnika. ⁸⁹ Revni dramatik Frondham bi se rad poročil s Saro, hčerko bogatega bristolskega trgovca Hilda, ki javno kritizira gledališča. Prijatelju priskoči na pomoč slavní igralec David Garrick, ki Hilda obišče zamaskiran v Samuela Johnsona. Čeprav javno nasprotuje gledališču, pa je Hild sam spisal igro, ki bi jo rad uprizoril, a pod Frondhamovim imenom, kar bi zapečatilo njegovo usodo dramatika. Garrick in družčina Hildu napovejo, da bodo razkrili njegovo avtorstvo, če bo preprečil poroko zaljubljenec. Konec je nadvse spravljiv, saj Hild sam nastopi kot služabnik v svoji igri, ki jo je Garrick precej predelal. Slavní igralec dobi vabilo, naj postane ravnatelj kraljevega gledališča Drury Lane, drama mladega Frondhama pa je v Londonu doživela lep uspeh. Ob tem velja poudariti, da David Garrick v Ljubljani ni bil znan le kot gledališki lik ali igralec, marveč tudi kot dramatik. Najbrž ni naključje, da je leta 1840 Andrej Smole (1800–1840) prevedel njegovo komedijo *The Guardian* (*Varh*), v kateri se pojavi nekoliko spremenjen motiv skrbnika, saj se tokrat vanj zaljubi njegova varovanka.

Prispevek zaključujemo s serijo uprizoritev del Augusta von Kotzebueja (1761–1819), ki je bil poldrugo desetletje po smrti očitno še vedno zelo priljubljen dramatik, saj so njegova dela v sezoni 1833/34 znova in znova navduševala ljubljansko občinstvo. Novembra 1833 so

86 Ibid., 56.

87 D'Epagny, *Dominique*, 71.

88 Campe, *Dominique*, 405.

89 Hacks, *Das Theater des Biedermeier*, 41.

na stanovskem odru najprej odigrali igro *Die Corsen (Korzičani)*, ki se dogaja na Ogrskem v času bojov princa Eugena s Turki. Na posestvu ogrskega magnata živita njegova hčerka Natalia in njegova snaha Otilia, ki je odraščala brez staršev v Franciji. Natalia se zaljubi v Felixa, sina grajskega upravnika, ki ji je rešil življenje, zanj pa se zanima tudi Otilia, s katero se je poročil grofov sin Franz brez privoljenja njenega odsotnega očeta. Ker se Felix s svojim očetom pogovarja v korziškem narečju, se Otilii sčasoma (pravzaprav pa nenavadno pozno) zazdi, da bi bil lahko njen izginuli brat. V ljudomrznem grajskem upravitelju pa prepozna svojega očeta Pompiliana, korziškega junaka. Ker se na Korziki pripravlja nov boj z Genovežani za samostojnost, se Franz, ki se je bil pod princem Evgenom odlikoval v boju s Turki, da bi se prikupil tustu, ker ga ni prosil za blagoslov, priključi družini Pompiliani, ki bo podprla korziškega voditelja Luigija Giafferija. Kotzebue je snoval svojo igro v zadnjih letih 18. stoletja, ko so francoski revolucionarji spet zasedli otok, kar pomeni, da delo ni brez političnega prizvoka.

Istega meseca so uprizorili tudi dramo *Die Unvermählte (Neporočena)*, ki je odpirala nekatera zanimiva družbena vprašanja. Amalia von Seelenkampf je kot rejnica vzgajala Loringa in Leopoldino. Nekoč je ljubila Leopoldininega očeta, ki jo je zapustil zaradi premožnejše neveste, s katero je bil nesrečen. Ko je zapustil Evropo, je njegova žena umrla, skrb za njuno hčer pa je prevzela Amalia, ki je sčasoma podedovala veliko premoženje. Ko se iz bitke, v kateri je rešil prestolonaslednika, vrne Loring, napove poroko z Leopoldino, čemur pa Amalia nasprotuje, saj ne more dati privoljenja namesto očeta, ki je najbrž še živ. Kot je pri Kotzebueju v navadi, se kmalu prikaže Leopoldinin oče, grof von Rabenstein, ki si kot visok diplomat želi aristokratskega zeta. Ker se je Loring izkazal v bitki, bi ga knez lahko poplemenitil, a se je mladenič zapletel z ministrovim sinom v prepovedani dvoboju. Ko knez izve, da ni šlo za ljubezenski dvoboj, marveč je Loring branil čast svoje rejnice, ki so se ji posmehovali kot stari devici, dovoli Amalii, da ga posvoji. Ob vsesplošni sreči knez izrazi veselje, da je lahko vsaj enkrat naraven človek med ljudmi.⁹⁰ Hkrati pa prepove kakršnokoli norčevanje iz neporočenih plemkinj, ki tudi lahko vodijo rodbino.

Novembra 1833 je bila na sporedu Kotzebuejeva drama *Die deutsche Hausfrau (Nemška gospodinja)*, ki se prav tako ukvarja z ženskim vprašanjem. Amalia von Wertheim se ne razume s svojim obubožanim soprogom, zlasti ko v njihovi hiši zaradi vojne domuje general, s katerim

90 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 68.

je bila nekoč v ljubezenski zvezi. Sovražna ji je tudi tašča, ki spodbuja poroko vnukinje Julije z generalovim adjutantom. Amalia pa zaradi skrivnih razlogov poroki ostro nasprotuje. Ko general Wertheima obtoži veleizdaje, se Amalia, ki bi se zdaj lahko ločila, postavi na stran svojega moža. Družinska skrivnost pa se razkrije, ko bi moral kot glavni tožnik nastopiti adjutant, ki mu je Amalia preprečila zaroko s svojo hčerko. Adjutant je nezakonski sin Wertheima in neke nesrečnice, ki je kmalu po porodu umrla, zato je zanj skrivoma skrbela Amalia. Tožnik ne more pričati zoper očeta, Amalia pa iz generalovih rok iztrga obremenjujoče dokumente in jih zažge. Ko obljubi, da se bo z možem umaknila na družinsko posestvo, ki ga je skrivoma obvarovala propada, se general vpraša, ali morda ne obstaja odlikovanje za plemenite gospodinje.⁹¹ Igra se zaključí z verzom iz Schillerjeve »Würde der Frauen« (Čast žensk): »Ehret die Frauen! Sie flechten und weben / Himmlische Rosen in's irdische Leben!«⁹² To bi se v slovenskem prevodu glasilo: »Častite ženske, saj spletajo in tkejo nebeške vrtnice v zemeljsko življenje.«

Novembra 1833 so uprizorili tudi eno najbolj znanih Kotzebuejevih veseloiger *Die beiden Klingsberg* (*Oba Klingsberga*), ki jo je dramatik napisal med svojim ravnateljevanjem v Hofburgtheatru, kjer je leta 1799 doživela praizvedbo.⁹³ Po doslej znanih podatkih je bila v Ljubljani na sporedu že 19. avgusta 1801, še preden je bila v nemščini objavljena v knjižni obliki, kot nam izdaja gledališki lepak.⁹⁴ Na nastanek veseloigre je vplivala tedaj zelo znana »erotična kolizija« očeta Franza (1746–18181) in sina Klemensa von Metternicha (1773–1859) v stanovanju bogate trgovke Marie Anne Spöttl na Kohlmarktu.⁹⁵ Opazni pa so tudi vplivi angleškega restavratorskega komediografa Georgea Farquharja (1677–1707).⁹⁶ Grof in grofič Klingsberg sta znana dunajska babjeka, ki občasno hodita drug drugemu v zelje. Ko se oče

91 Kotzebue, *Die deutsche Hausfrau*, 128.

92 Ibid. Schiller, »Würde der Frauen«, 240. Pesem je med nemški romantiki vzbudila tudi polemike, ko sta jo kritizirala Ludwig Tieck (1773–1853) in Friedrich Schlegel (1772–1829). Njegov brat August Wilhelm Schlegel (1767–1845) pa je napisal celo parodijo pesmi: »Ehret die Frauen! Sie stricken die Stümpfe. / Wollig und warm, zum durchwaten die Sümpfe. / Flicken zerrissene Pantalone aus; / Kochen dem Manne die kräftigen Suppen.« (prim. Kurscheidt, Oellers, »Anmerkungen«, 235–236). V slovenskem prevodu bi se besedilo glasilo: »Častite ženske, pletejo nogavice, / volnene in tople, da se prebrodijo močvirja. / Krpajo raztrgane hlače, / možu pa kuhajo močne juhe.«

93 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 117.

94 NMS, *Comedien-Zettel-Sammlung* 1800/1801, št. 17, 18. avgust 1801.

95 Prav tam, 116–117.

96 Jenny, »Die beiden Klingsberg«, 1443.

zagleda v zapuščeno Amalio, ga z obiskom pri njej že prehitel sin Adolf. Amalia zavrne dvorjenje starega grofa, Adolf pa obiskuje tudi ljubko snažilko Henrietto, pri kateri je naročil nov telovnik. Ko noče sprejeti treh dukatov miloščine, jih Adolf vrže skozi okno. Ker je s tem užalil čast njegove sestre, ga Stein pozove na dvoboj. Brat Adolfa poprosi, da v primeru njegove smrti poskrbi za njegovo sestro in ženo. Revni poročnik Stein je namreč baron, njegova sestra Henrietta pa baronica, ki jo (v hipu spreobrnjeni) Adolf nemudoma zasnubi. Ko Adolf zaloti svojega očeta na obisku pri Henrietti, mora ta dovoliti poroko. Steinova izgubljena žena pa je Amalia. Osramočeni grof, ki spozna, da se je njegov čas galantneža iztekel,⁹⁷ povabi oba para na svoj dvor.

Januarja 1834 so uprizorili še znano Kotzebuejevo burko (nem. *Posse*) *Wirrwarr oder Der Mutwillige* (*Zmešnjava na zmešnjavo*). V predzgodbi gospa von Langsahm poneveri oporoko svojega brata z zahtevo, da se mora njegov sin Fritz poročiti z njeno hčerko, sicer da bo izgubil tretjino premoženja. Fritz ljubi drugo, Babett, revno nečakinjo gospoda von Langsahma, katerega *nomen est omen*. Fritz uganja vse mogoče šale, zlasti s svojim ujem, ki ga prestraši s požarnim alarmom, zato stari graščak skoči skozi okno in pomendra ženine rastline. Ko se vrne Babettin oče, ki hčerke in brata že dolgo ni videl, ga Fritz družini predstavi kot Babettinega snubca, saj bi se rad znebil nadležne konkurence. Teti pa tvezi o duhu prababice, ki jo slednjič v nočni zmešnjavi tako prestraši, da prizna poneverbo. Na koncu teta Fritzu zabrusi, naj pobere denar, poroči Babett, a naj nikdar več ne prestopi njenega praga.

Kotzebue je spremljal ljubljansko občinstvo tudi še februarja 1834, ko so najprej odigrali njegove *Pagenstreiche* (*Paževske norčije*). Čeprav kar trije poročniki klečijo pred njihovi nogami, jih Annelieschen, Trudchen in Kätchen, baronove hčerke, zavrnejo, saj jim je zmešal glavo njihov bratranec, paž Paul, ki uganja strašne norčije. Baron se odloči, da bo zato dal hčerke v zamož trem starim junkerjem, ki jim seveda nadene tudi pomenljiva imena. Heldensinn (slov. Junaštvo) napove, da ga bo njegova »rekrutinja« Annelieschen spremljala na njegovem življenjskem maršu, ta pa mu zabrusi, da se ji zdi, da že zelo dolgo maršira.⁹⁸ Kreuzquer (slov. Križemkražem) svoji izvoljenki obljubi, da ji bo vsak dan po več ur pripovedoval o svojem potovanju po Pomorjanskem, kar Traudchen označi za »res mikaven obet«.⁹⁹ Brennessel (slov. Kopriva) pa sprašuje nevesto Kätchen, torej Katico,

97 Kraft, »Identifikatorisches Verlachen – distanziertes Mitlachen«, 216.

98 Kotzebue, *Pagenstreiche*, 93.

99 Ibid., 95.

če se spozna na hlevsko krmo, ta pa mu odvrne, da je doslej imela bolj malo posla z voli. Ker ne razume dovtipa, ji postarani ženin razloži, da bo imela vsak dan opraviti s čvrstimi voli. Kätchen na to pripomni, da po njenem prvem srečanju o tem sploh ne dvomi.¹⁰⁰ Dekleta pažu sporočijo, da se rajši ubijejo, kot da bi se poročile s starci. Ko preoblečeni paž usmeri ženine v spalnico baronove sestre, baron sklene, da ima norčij dovolj, zato odžene nečaka. Da bi preprečil zaroke sestričen, se Paul zdaj obrne na poročnike, ki jih je prej pomagal odsloviti. Nezaupljivi ga sprašujejo, če želi z njimi igrati komedijo, sam pa odvrne, da lahko začnejo kar s četrtrim dejanjem, ki se s tem v Kotzebuejevi igri tudi začne. Prvi poročnik se predstavi kot poslanec kneza Tschuktschukmutschschega, ki bi »gospodina« Brennessla rad najel kot strokovnjaka za krmo živine, drugi kot kurir prinaša kraljev ukaz, da mora Heldensinn prevzeti pomembno poveljstvo, tretji pa Kreuzqueru kot založnik ponudi objavo njegovih popotnih spominov. Razočaran nad junkerji, baron hčerkam dovoli poroko s poročniki, svojemu nečaku pažu pa podari 100 dukatov, samo da ne bi več uganjal norčij.

Konec februarja so nato postavili na oder še burko (nem. *Schwank*) z nenavadnim naslovom *u. A. w. g. oder Die Einladungskarte (RSVP ali Vabilo)*, v kateri je Ferdinand zgrožen, da se utegne njegov ovdoveli oče zdravnik poročiti z Amalio, ki bi bila kot mačeha mlajša od njega. Amalia sicer ljubi poročnika Schwana, ki mu je njen oče Vierling v šali svetoval, naj napne vse zvijače, da mu bo sam v noči in megli pripeljal hčer v njegovo stanovanje, potem ko bo javno razglasil njuno poroko. Ferdinand in Schwan ponaredita vabilo in Amaliinemu očetu natvezita, da kratica *u. A. w. g.* pomeni »und Abends wird getantz« (slov. »in nocoj se bo plesalo«) ter organizirata zabavo, na katero povabita tudi zdravnika, ki kmalu zasluti prevaro. Vierlingu razloži, da kratica *u. A. w. g.* pomeni »um Antwort wird gebeten« (slov. »prosimo za odgovor«) in da sam s plesom nima nič. Schwan pa ponosno sporoči, da je Amaliinega očeta z zvijačo pripravil do tega, da mu je ponoči v megli sam pripeljal hčer v stanovanje, potem ko je policiji naznanil poroko. Besni zdravnik izdavi, da je zanj kratica *u. A. w. g.* »und Alle werden gehangen« (slov. »in vsi bodo viseli«), sin pa očetu svetuje, naj jo rajši razume kot »und Amen wird gesagt« (slov. »in Amen bo izrečen«).¹⁰¹ Zdaj popusti tudi Vierling. Ko Ferdinand izve, da ima Vierling še eno hčerko, ga prosi za pravi *u. A. w. g.*, oče pa odvrne, da nocoj kratica

¹⁰⁰ Ibid., 96–97.

¹⁰¹ Kotzebue, *u. A. w. g.*, 167.

pomeni »und Abends wird geschlafen«, torej »zvečer se bo spalo«, naslednjega dne pa bo zaroka.¹⁰²

Nazadnje so 5. marca 1834 na stanovskih deskah odigrali še Kotzebuejevo enodejanko *Landhaus an der Heerstraße* (*Podeželska hiša ob vojaški cesti*), v kateri se služabnik Baltazar in sobarica Nettchen trudita odkupiti hišo s posestvom, ki bi lahko družini njunih gospodarjev povežalo s poroko. Ker sedanji lastnik Lorch trmasto vztraja, da hiše ne bo prodal, saj rad z vrta opazuje mimoidoče ljudi, se Nettchen domisli načrta, kako bi mu posestvo zagabila. Nettchen se pojavi v podobi nadležne in jezične sosede Lumpenfeldove, ki da je prejšnjemu sosedu vsak dan delala družbo, Baltazar pa kot berač, ki Lorchu razlaga, da pravzaprav vsi beračijo, le eni na cesti, drugi pa pri vladarjih in ministrih. Lastnikov mir nato zmoti Nettchen kot perica, ki z obežanjem perila moti njegov pogled na cesto, ter Baltazar, preoblečen v vojaškega nabornika trobentača. Ker Lorch podkupi domnevnega rekruta, si nakoplje obisk korporala, ki mu napove, da bo njegovo hišo spomladi zasedla vojska s častnikom, podčastnikom in dvajsetimi vojaki. Nettchen se Lorchu ponudi še kot kuharica s petimi otroki, Baltazar pa napove veliko lovsko srečanje na njegovem posestvu. Ko se obeta še obisk poljske grofice, ki se ji je na poti v Pariz pokvarila kočija, Lorch popusti in je pripravljen prodati hišo pod ceno, Baltazar in Nettchen pa slavita uspeh potegavščine. Kotzebuejeva enodejanka, v kateri simpatije gledalca preidejo od služabnikov k Lorchu, je nastala kot pustna burka.¹⁰³

SKLEP

Večina dramskih del, ki smo jih obravnavali v pričujoči sezoni, je povezana z ljubezensko motiviko, le avtorice se ukvarjajo z bolj junškimi igrami. Ljubezensko srečo največkrat onemogočajo očetje ali skrbniki. V Holbeinovem *Izdajalcu* želi skrbnik svojo rejenko poročiti kar sam, čeprav ta ljubi drugega, v Deinhardsteinovem *Garricku v Bristolu* pa premožni oče prepove hčerki zvezo z revnim umetnikom. Neporočenost svojega služabnika zahteva grof v Scribovem *Sobarju*. V Zieglerjevem *Hišnem zdravniku* pa mora Amalia pred bogatim stricem, ki ima z njo drugačne namene, skrivati svojega plemenitega moža, francoskega emigranta. Ljubezensko zvezo ogrožajo tudi stanovske ali verske razlike, ki niso nepremostljive. Ko se Holbeinov paž Fridolin izkaže, lahko zasnuje plemenito gospo, Scribov kveker pa

102 Kotzebue, *u. A. w. g.*, 168.

103 Gebhardt, *August von Kotzebue*, 15.

se poroči z lepo plesalko, šele ko prepozna v njej dobro dušo. In celo Kotzebuejev Klingsberg takoj ponudi roko snažilki Henrietti, ko izve, da je obubožana baronica. Da bi vzbudile ljubezen, se morajo nekatere osebe zelo potruditi – kot Bauernfeldova Friderika z melanholičnim Heinrichom ali Holbeinov polkovnik von Kraft s trmoglavo Francisko, ki na koncu prizna: »Liebe kann Alles.«

Četudi je sezona 1833/34 minila v znamenju ljubezni in skorajda v luči ideje, da ljubezen lahko premaga vse, se Amalija Mašek ni mogla in znala izvleči iz težav in finančnih zagat, v katerih se je znašel ljubljanski stanovski oder v času njenega vodenja. K temu je na eni strani bistveno prispevalo dejstvo, da ni imela začetnega kapitala, ki bi ga sama lahko vložila v gledališko dejavnost, na drugi strani pa je k temu pripomogla še njena manj srečna roka pri izbiri gledališke zasedbe. Velikokrat pevci, s katerimi se je pogodila, nazadnje niso prišli v Ljubljano, če pa so, niso vedno zadovoljili okusa občinstva, kar se je odražalo v praznih ložah in nezasedenih sediščih. A ne glede na vse smemo sezono 1833/34 vsaj po vsebinski zasnovi repertoarja označiti kot uspešno. Po eni strani je za to je verjetno zaslužen izbrani glasbeni repertoar, kar se tiče dramskih del, pa je Maškovi izdatno pomagal njen svak z Dunaja Franz von Marinelli, ki ji je, kot se zdi, dejansko pošiljal komična dramska dela, ki jih je njena zasedba lahko dokaj hitro postavila na oder. Manj kot dve leti za dunajsko praizvedbo so tako uprizorili Deinhardsteinovega *Garricka v Bristolu* in Nestroyevo parodijo *Zampa*. Prav tako sta bila *Dominique* ter *Kveker in plesalka* na ljubljanskem odru igrana malo več kot dve oziroma le tri leta po pariški praizvedbi.

Kako pomembno je bilo obiskovanje predstav v kontekstu družbenega in družabnega življenja v kranjski prestolnici, pa nam najbolje oriše Franc Franz v pismih, kjer je ena osrednjih tem prav gledališka umetnost. Pričujoči prispevek, ki na podlagi doslej spregledanih virov rekonstruira eno gledališko sezono, je le segment iz teatrološke zgodovine na Slovenskem in ponuja vpogled v dogajanje na ljubljanskih deskah v začetku tridesetih let 19. stoletja. Iz prispevka je razvidno, da dogajanje na lokalnem ljubljanskem odru ni zaostajalo za dunajskimi in celo za pariškimi uprizoritvami ter da si je ljubljansko občinstvo predstave pri domači Taliji velikokrat lahko ogledalo kmalu po premierah. Žal pa se je, kot je to v življenju, zapletlo pri denarju. Amalija Mašek že svoje druge sezone zaradi spleta nesrečnih naključij in pomanjkanja finančnih sredstev ni mogla izpeljati, kljub vsemu pa je njen izbor repertoarja že v prvem letu vodenja gledališča, torej v sezoni 1833/34, pustil pomemben pečat pri ljubljanskem občinstvu.

Siebente

Vorstellung.

STÄNDL.
THEATERZU
LAIBACH

7.

Heute Samstag den 14. September 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Mascher,

aufgeführt,

zum ersten Male:

Gabriele.

Drama in 5 Aufzügen, nach der Valerie der Herren Scribe und Melesville,
von Castelli.

(Für das k. k. Hoftheater in Wien.)

Personen.

Caroline von Salbern, Witwe	—	—	—	—	—	Mad. Mey.
Gabriele	—	—	—	—	—	Mad. Rosenschön.
Graf Ernest von Nordrose	—	—	—	—	—	Hr. Rosenschön.
Heinrich Stollner, Rath	—	—	—	—	—	Hr. Julius.
Ambros, Carolinen's alter Diener	—	—	—	—	—	Hr. Bürger.

Die Handlung geht in einer kleinen Stadt in Deutschland vor.

Zwischen dem ersten und zweiten Akte:

Das Bewußtseyn, komponirt von H. Lachner, Kapellmeister am k. k. Hoftheater nächst dem Kärnthnerthore, gesungen vom Herrn Hölzel.

Zum Schlusse:

Variationen für die Violine, über einen österreichischen Tanz, komponirt und vorgetragen vom Herrn Carl Eill, Directorchester-Direktor und Solospieler der h. st. Bühne.

Herr Treumann Gustav ist unpäßlich.

Preise der Plätze:

Ein Sperrsiß 10 fr. — Parterre-Entree 20 fr. — Gallerie 7 fr. — Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Logen und Sperrsiße sind im Theatergebäude bei Hrn. Usidig, zu haben.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Ge dr u c k t b e i
J o s e p h M a s c h e r.

102.

Heute Donnerstag

wird im hiesigen

unter der Leitung

zum ersten Male

3 a m

der

Die Braut

Parodie in 3 Aufzügen, von Joh. Nestroy, Verfasser des „Lumpacivagabundus“ u. (für
f. k. priv. Theaters

Zamperl, Capo der Tagdiebe	—	—	—	—	Hr. Rosen Schön.
Paphnuzzi de Salamuzzi, Sohn eines sizilianischen Sa-	—	—	—	—	
lami-Fabrikanten	—	—	—	—	Hr. Gläser.
Gukano, ein reicher Maccaronimacher	—	—	—	—	Hr. Bürger.
Kamillerl, seine Tochter	—	—	—	—	Alle. Peredon.
Damian, Privat-Geschäftsführer der Tagdiebe	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Kitti, Vertrautes Stubenmädchen der Kamillerl	—	—	—	—	Alle. Elsner.
Dandolo, erster Gesell der Maccaroni-Fabrik	—	—	—	—	Hr. Julius.
Brigitte, ein Milchmädchen	—	—	—	—	Alle. Wranigky.
Clarina, Königin des Tages, eine Fee	—	—	—	—	Mad. Rep.
Obscurus, Beherrscher der Nacht	—	—	—	—	Hr. Holz.

Die Braut

Die Handlung spielt nicht weit vom Meere, und fällt in das

Hr. Lehman

Die Kasse wird nach 5 Uhr eröffnet.

Gebr.
ber.
Joh. W.

Vorstellung.
mit Dußendbillets.

am 30. Jänner 1834,
k. k. Theater,
der Amalie Maschek,
aufgeführt:

Perle,

Tagdieb,

von Gips.

das k. k. priv. Theater an der Wien). Musik von Adolf Müller, Kapellmeister des
Theater an der Wien.

Personen.

Ein dienstbarer Geist	Clarinen's	—	—	—	—	—	Hr. North.
Amenaidel,							Ille. Bernardi.
Rosa,	Kamiller's	Freundinnen	—	—	—	—	Mad. Rosenschön.
Laura,			—	—	—	—	Ille. Sedlak.
Thunitgut,			—	—	—	—	Hr. Kunz.
Kannig,	Tagdiebe	—	—	—	—	—	Hr. Freumann F.
Schwindel,			—	—	—	—	Hr. Hüttl.
Ein Gesell der Maccaroni-Fabrik			—	—	—	—	Hr. Ritzegg.
Freundinnen der Kamillerl.	Freunde des Paphnuzzi.	Tagdiebe.	Gesellen der				
Maccaroni-Fabrik.	Genien und Nymphen	Clarinen's.	Dienstbare Geister des				
	Obscurus.						

von Gips.

Zeitalter der Feindseligkeiten zwischen Clarine und Obscurus.

Man ist krank.

Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

ii.

Heute Samstag den

wird im hiesigen

unter der Leitung d

aufg

Z A M

Die Mar

Grosse romantische Oper in 3 Aufzügen, nach dem Franz

Mit neuer Garderobe und m

PERSO

Zampa, Seeräuberhauptmann	—	—	—	—	—	Hr. Hölzel.
Alphonso de Monza, sizilianischer Offizier	—	—	—	—	—	Hr. Hüttl.
Camilla, Tochter des Wechsellern Lugano	—	—	—	—	—	Elle. Perathon.
Daniel Capuzzi, Steuermann auf Zampa's Raubschiffe	—	—	—	—	—	Hr. Bürger.
Nitta, Beschließerin bei Lugano	—	—	—	—	—	Mad. Ney.
Dandolo, Diener auf Lugano's Villa	—	—	—	—	—	Hr. Gläser.
Felicio,	—	—	—	—	—	Zoni
Antonio,	—	—	—	—	—	Rosa
Giusseppe,	} Pagen	—	—	—	—	} Mascheff.
Lorenzo,		—	—	—	—	
Eugenio,		—	—	—	—	} Ney.
Rinaldo,		—	—	—	—	
		—	—	—	—	Elle. Scheber.

Die Mar

Seeräuber. Bauern. Bäuerin

Die Handlung geht in Sizilien, in

PREISE DE

Ein Sesssitz 10 fr. — Parterre-Entree 20 fr. — Gallerie 7 fr.

Logen und Sperrsitze sind im Theater

Der Anfang i

Ger
ber
Jof. W

Vorstellung.

21. September 1833,

ndischen Theater,

er Amalie Maschek,

hret:

I P A ,

norbraut.

öffischen von Kupelwieser. Die Musik von Herold.
u gemalter Schlußdekoration.

NEN.

Eusebia,	} Camilla's Freundinnen	—	—	—	—	—	Mad. Rosenschön.
Margaritta,		—	—	—	—	—	Mlle. Bernardi.
Amanda,		—	—	—	—	—	Mlle. Klein.
Rosa,	} Bäuerinnen	—	—	—	—	—	Mlle. Sedlak.
Leonora,		—	—	—	—	—	Mlle. Branisky.
Alto,		—	—	—	—	—	Hr. Barta.
Leonardo,	} Seeräuber	—	—	—	—	—	Hr. Bawmann.
Bello,		—	—	—	—	—	Hr. Schwarz.
Conrado,		—	—	—	—	—	Hr. North.
Pilippo,		—	—	—	—	—	Hr. Freumann S.
Reggio,		—	—	—	—	—	Hr. Kitzegg.

norbraut.

n. Diener. Wagen. Volk.

n sechszehnten Jahrhunderte, vor.

R PLÄTZE.

— Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

gebäude bei Hrn. Usidig, zu haben.

st um 7 Uhr.

STADT THEATER ZU LAIBACH

60. Heute Mittwoch den 27. November 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Maschek,

aufgeführt:

Die Ahnfrau.

Dramatisches Gedicht in 5 Aufzügen, von Franz von Grillparzer.
(Für das k. k. Hofburgtheater).

Personen.

Graf Idenko von Borotin	—	—	—	—	—	—	Hr. Rosenschn.
Bertha, seine Tochter	—	—	—	—	—	—	Mad. Rosenschn.
Jaromir	—	—	—	—	—	—	Hr. Treumann G.
Boleslav	—	—	—	—	—	—	Hr. Werth.
Günther, Kastellan	—	—	—	—	—	—	Hr. Bürger.
Ein Hauptmann	—	—	—	—	—	—	Hr. Hölzel.
Ein Soldat	—	—	—	—	—	—	Hr. Julius.

Mehrere Soldaten.

Die Ahnfrau des Hauses Borotin.

Die Glasharmonika im 5. Akte, wird von Ull. Renata Maschek, gespielt.

Preise der Plätze:

Ein Speersitz 10 fr. — Parterre: Entree 20 fr. — Gallerie 7 fr. — Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Logen und Speersitze sind im Theatergebäude beim Logenmeister Usidig zu haben.

Die Kasse wird um halb 6 Uhr eröffnet.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Die P. T. Herren Theaterfreunde, welche noch Dugendbillets besitzen, mögen sich gefälligst deren heute bedienen, weil für den Monat Dezember neue Dugendbillets auf 12 Vorstellungen ausgegeben werden.

Gedruckt bei
Joseph Blasnik.

Vierte

Vorstellung.

LAND THEATER LAIBACH

4

Heute Montag den 9. September 1833,

wird im hiesigen ständischen Theater,

unter der Leitung der Amalie Maschek,

aufgeführt:

Liebe kann Alles,

oder:

Die bezähmte Widerspenstige.

Luftspiel in 4 Abtheilungen, frei nach Shakespeare und Schink, von Holbein.

Personen.

Baron von Grommer	—	—	—	—	—	Hr. Bürger.
Franziska,	} seine Töchter	—	—	—	—	Mad. Rosenschön.
Elise,		—	—	—	—	Ulle. Branitzky.
Julie,		—	—	—	—	Ulle. Sedlak.
Doktor Dolsing, Julien's Gatte	—	—	—	—	—	Hr. North.
Hofrath von Warlig, Elisen's Gatte	—	—	—	—	—	Hr. Julius.
Oberst von Kraft	—	—	—	—	—	Hr. Rosenschön.
Ein Musiklehrer	—	—	—	—	—	Hr. Kiseegg.
Caroline, Franziska's Kammerfrau	—	—	—	—	—	Ulle. Bernardi.
Crispin, ein Bauernbursche	—	—	—	—	—	Hr. Gläser.
Müller, Corporal, nun des Obersten vertrauter Diener	—	—	—	—	—	Hr. Baumann.
Johann, Bedienter im Hause des Hofraths	—	—	—	—	—	Hr. Treumann S.
Ein Schuhmacher	—	—	—	—	—	Hr. Barta.

Die Handlung geschieht in der Stadt und auf dem nahe gelegenen Gute des Obersten.

Zwischen der ersten und zweiten Abtheilung:

Arie aus der Oper: Der Freischütz, von
C. M. Weber.

Zwischen der dritten und vierten Abtheilung:

Arie aus der Oper: Das Fräulein am
See, von J. Rossini. Beide gesungen
von Ulle. Perichon.

Herr Treumann Gustav ist krank.

Preise der Plätze:

Eine Loge 1 fl. — Ein Sperrsit 10 kr. — Parterre: Entree 20 kr. — Gallerie 7 kr.

Kinder bis 9 Jahren zahlen auf das Parterre die Hälfte.

Der Anfang ist um 7 Uhr.

Gedruckt bei
Joseph Maenit.

811

Heute **Mittwoch**

wird im hiesigen

unter der Leitung d

aufge

NEUJAHR

Vorspiel in einem Aufzuge, nach A. Klingemann, für

Der Krieger	—	—	—	—	Hr. Hölzel.
Der Bürger	—	—	—	—	Hr. Kunz.
Der Bauer	—	—	—	—	Hr. Bürger.

Perf

Dann folgt zu

Garrick

Lustspiel in 4 Aufzügen und in

Thomas Hild	—	—	—	—	—	Hr. Rosen Schön.
Sara, seine Tochter	—	—	—	—	—	Mad. Rosen Schön.
David Garrick, Schauspieler	—	—	—	—	—	Hr. Treumann G.
Heinrich Fronsberg, Dichter	—	—	—	—	—	Hr. Julius.
William Lynd, Hild's Neffe	—	—	—	—	—	Hr. Bürger.

Perf

Die Handlung spielt im Jahre 1719 in

Preise der Plätze

Die Kasse wird nach 5 Uhr eröffnet

Duzendbillets und freier

Wegen Vorbereitungen und Proben zur Oper: „Wilhelm Tell“
Samstag den

W i l h e l m

Duzendbillets für den Monat Jänner sind von heute an, in der Wohnung der

den 1. Jänner 1834,

k. k. Theater,

der Amalie Maschek,

führt:

S - FEIER.

die hies. Bühne eingerichtet von Carl Rosen Schön.

men.

Der Astrolog — — —	Hr. Gläser.
Eine alte Frau — — —	Alle. Klein.
Die Gesellschaft.	

in ersten Male:

B r i s t o l.

Versen, von Deinhardstein.

men.

Georg, Bedienter Hild's — — —	Hr. Gläser.
1ter } Aufwärter im Kaffeehause — — —	Hr. Treumann S.
2ter } — — —	Hr. North.
Ein Theaterdiener — — —	Hr. Ritzegg.
Kaffeehausgäste. Bediente.	

der Stadt Bristol, in Süd, England.

e sind bekannt.

Der Anfang ist um halb 7 Uhr.

intritt sind heute ungünstig.

bleibt Donnerstag den 2. und Freitag den 3., die Bühne geschlossen.

Jänner 1834:

in T e l l.

Stennehmerin, Gradischa = Vorstadt Nro. 4, oder: Abends an der Kasse zu haben.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivski viri

- SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 46–47, pisma Franca Franza Jožefu Kalasancu baronu Erbergu.
- NMS, Radicseva gledališka mapa: *Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833: Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1834 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber*. Ljubljana: Joseph Blasnik, 1834.
- NMS, Radicseva gledališka mapa: *Theater-Journal des Ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1834: Einem hohen, gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfuchrtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber*. Ljubljana: Joseph Blasnik, 1834.
- NMS, Comedien-Zettel-Sammlung, sezona 1800/1801, 1827/28, 1829/30, 1833/34.

Primarni viri

- Bauernfeld, Eduard. *Leichtsinn aus Liebe oder Täuschungen: Gesammelte Schriften 1*. Dunaj: Braumüller, 1871.
- Campe, Ignaz. *Dominique*. Berlin: Hayn, 1831.
- Deinhardstein, Johann Ludwig. *Garrick in Bristol*. Dunaj: Wallishausser. 1834.
- D'Épagny, Violet, in Jean-Henri Dupin. *Dominique ou Le possédé*. Bruselj: Neirinckx et Laruel, 1835.
- Franul von Weissenthurn, Johanna. *Johann, Herzog von Finnland: Neue Schauspiele*. Dunaj: Kaulfuß und Armbruster, 1817.
- . *Der Traum*. Dunaj: Wallishausser, 1826.
- . *Die Bestürmung von Smolensk*. Dunaj: Wallishausser, 1833.
- . *Der Wald bei Herrmannstadt*. Dunaj: Wallishausser, 1833.
- Garrick, David. *Varh*. Prestavil Andrej Smole. Ljubljana: Blaznik, 1840.
- Goldoni, Carlo. *Sluga dveh gospodarjev*. Prevedel Srečko Fišer. *Gledališki list MGL* 47/3 (1999/2000).
- Grillparzer, Franz. *Die Ahnfrau*. Dunaj: Wallishausser, 1844.
- Holbein, Franz Ignaz von. *Fridolin*. Dunaj: Wallishausser, 1812.
- . *Das Turnier zu Kronstein oder Die drey Wahrzeichen*. Pešta: Hartleben, 1820.
- . *Liebe kann Alles oder Bezähmte Widerspenstige*. Pešta: Hartleben, 1822.

- Holbein, Franz Ignaz von. *Der Verräther*. Dunaj: Wallishausser, 1845.
- Koch, Karl. *Testament einer armen Frau (nach Ducange)*. Dunaj: Wallishausser, 1836.
- Kotzebue, August von. »Die Corsen«. *Theater* 9. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1840.
- . »Die beiden Klingsberg«. *Theater* 12. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1840.
- . »Wirrwarr oder der Mutwillig«. *Theater* 15. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- . »Die Pagenstreiche«. *Theater* 17. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- . »Die Unvermählte«. *Theater* 22. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- . »Landhaus an der Herrnstraße«. *Theater* 23. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- . »Die deutsche Hausfrau«. *Theater* 29. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- . »u. A. w. g. oder Die Einladungskarte«. *Theater* 36. Leipzig: Kummer; Dunaj: Klung, 1841.
- Meisl, Carl. *Der lustige Fritz, oder Schlafe, träume, stehe auf, kleide dich an und bessere dich*. Dunaj: Wallishausser, 1819.
- Mélesville, Carmouche. *La séparation*. Berlin: Schneider, 1831.
- . *Zampa, ou la Fiancée de marbre*. Pariz: Barba, 1831.
- Nestroy, Johann. »Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps.« V: *Stücke 3: Historisch-kritische Ausgabe*, ur. Jürgen Klein et al., 5–82. Dunaj: Deuticke, 2004.
- Schiller, Friedrich. »Würde der Frauen«. V: *Schillers Werke Erster Band*, ur. Julius Petersen in Friedrich Beißner, 240–243. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolge, 1943.
- . »Der Gang nach dem Eisenhammer«. V: *Schillers Werke: Erster Band*, ur. Julius Petersen in Friedrich Beißner, 392–398. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolge, 1943.
- Scribe, Eugène, in Mélesville. *Valérie*. Pariz: Ladvoat, 1822.
- , in Mélesville. *Le valet de chambre*. Pariz: Quoy, 1823.
- , (in M. Mélesville). *La demoiselle à marier ou La première entrevue: Œuvres complètes; Comédies vaudevilles*. Pariz: Dentu, 1878.
- , in Paul Duport. *Le Quaker et la danseuse*. Pézenas: Théâtre-documentation, 2019.
- Shakespeare, William. *Ukročena trmoglavka*. Prevedel Milan Jesih. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000.
- Ziegler, Friedrich Wilhelm. *Der Hausdokter*. Dunaj: Wallishausser, 1802.

Sekundarni viri

- Bachleitner, Norbert. »Heinrich Börnstein als Übersetzer und Vermittler französischer Lustspiele«. V: *Übersetzen im Vormärz*, ur. Bernd Kortländer in Hans T. Siepe, 27–45. Bielefeld: Aisthesis-Verlag, 2008.
- Batušić, Nikola. *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in Kroatien*. Dunaj: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017.
- Birk, Matjaž. »Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz«. *Sprachkunst* 30, št. 2 (1999): 213–26.
- . »Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik«. *Sprachkunst* 33, št. 1 (2002): 11–22.
- . »'[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne': Zu einigen Merkmalen der Nestroy-Rezeption in einer südslawisch-österreichischen Provinz im Vormärz und darüber hinaus«. *Nestroyana* 24, št. 3 (2004): 185–94.
- Bobinac, Marijan. *Austrijski kazališni klasici*. Zagreb: Leykam international, 2020.
- Cvirn, Janez. *Boj za sveti zakon: Prizadevanja za reformo poročnega prava od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 2015.
- Frenzel, Elisabeth. »Erich XIV«. V: *Stoffe der Weltliteratur*, ur. Elisabeth Frenzel, 202–4. Stuttgart: Kröner, 1992.
- . »Statuenverlobung«. V: *Stoffe der Weltliteratur*, ur. Elisabeth Frenzel, 748–51. Stuttgart: Kröner, 1992.
- Freud, Sigmund. *Interpretacija sanj*. Prevedla Zdenka Erbežnik. Ljubljana: Studia humanitatis, 2021.
- Gebhardt, Armin. *August von Kotzebue: Theatergeni zur Goethezeit*. Marburg: Tectum Verlag, 2003.
- Hacks, Peter. *Das Theater des Biedermeier (1815–1840)*. Berlin: Aurora Verlag, 2011.
- Hein, Jürgen et al., ur. »Anmerkungen«. V: Johann Nestroy, »Zampa der Tagdieb oder Die Braut von Gyps«. *Stücke* 3, 195–341. Dunaj: Deuticke, 2004.
- Janko, Anton. »Grillparzer in Slowenien mit besonderer Berücksichtigung der Rezeption«. V: *Mariborer Grillparzer-Symposion*, ur. Mirko Križman, 159–76. Maribor: Univerza v Mariboru, 1993.
- Jenny, Urs. »Die beiden Klingsberg«. V: *Kindlers Literaturlexikon 1 (A–Cn)*, 1443–44. Zürich: Kindler Verlag, 1965.

- Kidrič, France. »Vodnik za čitanje Prešernovih pesnitev v približni časovni zapovrstnosti«. V: France Prešeren, *Pesnitve – Pisma*, v–viii. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1938.
- Kos, Milko. »Goldoni na Slovenskem«. *Kronika* 30 (1982): 189–90.
- Kovács, Estzer, in Paul S. Ulrich. »Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Souffleure im Raum des heutigen Rumäniens und Ungarns«. V: *Polen und Europa: Deutschsprachiges Theater in Polen und deutsches Minderheiten-Theater in Europa* (Thalia Germanica 6), ur. Horst Fassel et al., 148–76. Łódź: Łódź University Press, 2005.
- Kraft, Herbert. *Das Schicksalsdrama: Interpretation und Kritik einer literarischen Reihe*. Tübingen: Niemeyer, 1974.
- Kraft, Stephan. »Identifikatorisches Verlachen – distanziertes Mitlachen: Tendenzen in der populären Komödie um 1800«. V: *Das Unterhaltungsstück um 1800: Literaturhistorische Konfigurationen – Signaturen der Moderne*, ur. Johannes Birgfeld in Claude D. Conter, 208–29. Hannover: Wehrhahn, 2007.
- Kuret, Primož, in Jernej Weiss. »Glasbeno dogajanje v času ljubljanskega kongresa«. V: *Kongres po kongresu: Ob dvestoletnici ljubljanskega kongresa*, ur. Gregor Antoličič, 91–106. Ljubljana: Slovenska matica, ZRC SAZU, 2022.
- Kurscheidt, Georg, in Norbert Oellers. »Anmerkungen zu Band 1«. V: *Schillers Werke Zweiterband: Teil II A*. Weimar: Hermann Böhlaus Nachfolge, 1943.
- Ludvik, Dušan. *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1957.
- . »O Stanovskem gledališču v Ljubljani«. *Jezik in slovstvo* 3, št. 3 (1957): 139–40.
- Mantuani, Josip. »Mašek, Gašpar (1794–1873)«. *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Dostopno na spletu.
- Motnik, Marko. »Glasbeni utrip Ljubljane v tridesetih letih 19. stoletja«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).
- , in Tanja Žigon. »Pregled repertoarja Stanovskega gledališča v Ljubljani od sezone 1833/34 do sezone 1839/40«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).
- . »Eine Stadtchronik oder ein Ego-Dokument? Die Schilderungen des Musiklebens im Ljubljana der 1830er Jahre in den Berichten von Franz Franz«. V: *Studien zur Musikwissenschaft: Beihefte der Denkmäler der Tonkunst in Österreich* 62 (2024): 25–48.

- Politzer, Heinz. *Franz Grillparzer oder das abgründige Biedermeier*. Dunaj, Darmstadt: Paul Zsolnay Verlag, 1990.
- Preinfalk, Miha. »Korespondenca kot kronikalni vir – primer pisem Franca Franza«. *Clotho* 6, št. 1 (2024): 343–62.
- , ur. *Pisma Franca Franza baronu Erbergu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024. Dostopno na spletu.
- , ur. *Podobe bidermajerske Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).
- Sivec, Jože. *Opera na ljubljanskih odrih od klasicizma do 20. stoletja: Izbrana poglavja*, ur. Metoda Kokole in Klemen Grabnar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010.
- . *Opera v Stanovskem gledališču v Ljubljani od leta 1790 do 1861*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.
- Schneilin, Gérard. »Schicksalstragödie«. V: *Theaterlexikon: Begriffe und Epochen, Bühnen und Ensembles*, ur. Manfred Brauneck in Gérard Schneilin, 834–36. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1986.
- Slodnjak, Anton. »Prešeren, France (1800–1849)«. V: *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. Dostopno na spletu.
- Škerlj, Stanko. *Italijansko gledališče v Ljubljani v preteklih stoletjih = Il teatro italiano a Ljubljana nei secoli passati*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1973.
- Tumfart, Barbara. *Ignaz Franz Castelli als Übersetzer französischer Theaterstücke: Ein Beitrag zum österreichischen Übersetzungswesen im 19. Jahrhundert*. Diplomsko delo. Dunaj: Universität Wien, 1996.
- Ulrich, Paul S. »Eine statistische Untersuchung des Repertoires deutschsprachiger Theater im Vormärz in Agram, Arad, Fünfkirchen, Hermannstadt, Laibach, Ödenburg und Temesvár«. V: *Deutsche Sprache und Kultur im Banat: Studien zur Geschichte, Presse, Literatur und Theater, sprachlichen Verhältnissen, Wissenschafts-, Kultur- und Buchgeschichte, Kulturkontakten und Identitäten*, ur. Wynfrid Kriegleder et al., 105–33. Bremen: edition lumiere, 2015.
- . *Deutschsprachige Theater-Journale / German-Language Theater Journals (1772–1918): Bibliographie/Bibliography*. Dunaj: Hollitzer Verlag, 2022.
- Vestli, Elin Nesje. »Nun schrieb ich und schrieb glücklich – daß heißt meine Stücke gefielen: Johanna Franul von Weißenthurn und das Lustspiel um 1800«. V: *Das Unterhaltungsstück um 1800: Literaturhistorische Konfigurationen – Signaturen der Moderne*, ur. Johannes Birgfeld in Claude D. Conter, 166–85. Hannover: Wehrhahn, 2007.
- Vošnjak, Josip. *Spomini*, ur. Vasilij Melik. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

- Winkler, Jean-Marie. »Besserungsstück«. V: *Theaterlexikon: Begriffe und Epochen, Bühnen und Ensembles*, ur. Manfred Brauneck in Gérard Schneilin, 141–42. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt, 1986.
- Žigon, Tanja. »Souffleure sind die große Feder in [jeglicher] Theateruhr: Wie sich Souffleure, Zettelträger, Requisitoure und Billeure in der Laibacher Theaterlandschaft ihren Platz sicherten und das Publikum eroberten«. V: *Provinz als Denk- und Lebensform: Der Donau-Karpatenraum im langen 19. Jahrhundert*, ur. Harald Heppner in Mira Miladinović Zalaznik, 229–47. Frankfurt am Main: P. Lang, 2015.
- , in Tone Smolej: »Gledališke predstave na ljubljanskem stanovskem odru v tridesetih letih 19. stoletja«. V: *Podobe bidermajerske Ljubljane*, ur. Miha Preinfalk. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (v pripravi).

IZVLEČEK

Prispevek predstavlja drobec iz slovenske gledališke zgodovine, pri čemer se osredotoča na dogajanje na odru nemškega Stanovskega gledališča v Ljubljani v sezoni 1833/34. Najprej je predstavljeno Amalija Mašek, operna pevka z mnogimi izkušnjami tudi v gledališki praksi, ki je v tem času vodila ljubljanski oder, nato pa je natančneje obravnavan repertoar omenjene sezone. Pri tem se osredotočamo zgolj na dramsko produkcijo in se ne posvečamo opernim predstavam. Iz prispevka je razvidno, da ljubljanski repertoar, v katerem so bile romantične igre reševanja, klasične komedije, vodvilske komedije (*comédie-vaudeville*) in čarobne pravljice, ni zelo zaostajal za dunajskimi in celo za pariškimi uprizoritvami v prvi polovici 19. stoletja ter da si je občinstvo v Ljubljani predstave velikokrat lahko ogledalo samo nekaj let po praižvedbah.

KLJUČNE BESEDE: Stanovsko gledališče v Ljubljani, sezona 1833/34, repertoar, impresariji, Amalija Mašek

From Theatre History: *Liebe kann Alles*, or the 1833/34 Season of Ljubljana's Theatre of the Carniolan Provincial Estates (*Ständisches Theater in Laibach*)

ABSTRACT

This article presents a fragment of Slovene theatre history, focusing on performances on the stage of the German-language Theatre of the Carniolan Provincial Estates (*Ständisches Theater*) in Ljubljana during its 1833/34 season. The introductory part describes Amalie Maschek, an opera singer with extensive experience in theatre practice, who was then directing the Ljubljana stage, followed by a detailed description of the season's repertoire. The focus is exclusively on the dramatic productions, and not on the opera performances. The article shows that the theatre's repertoire, which included romantic rescue plays, classic comedies, vaudeville comedies (*comédie-vaudeville*), and magical fairy tales, was not far behind the Viennese and even Parisian productions of the first half of the nineteenth century and that the audience in Ljubljana could often see the plays just a few years after their premiere.

KEYWORDS: Theatre of the Carniolan Provincial Estates, 1833/34 theatre season, repertoire, impresarios, Amalie Maschek